

FORBRUKSFORSKNINGSINSTITUTTET SIFO

Åpenhetsloven og forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeden

To kartleggingsoversikter

Anita Borch

STORBYUNIVERSITETET
FORBRUKSFORSKNINGSINSTITUTTET SIFO

SIFO-RAPPORT 6-2024

© Forbruksforskningsinstituttet SIFO

OsloMet – storbyuniversitetet

Postboks 4 St. Olavs plass

0130 Oslo

sifo@oslomet.no

www.oslomet.no/om/sifo

Forsidefoto: Tim Mossholder/Unsplash

SIFO utgir:

Rapporter som er kvalitetssikret og godkjent av SIFO ved instituttdirektør/forskningsleder

Notater som er godkjent av prosjektleder

Tittel:	Åpenhetsloven og forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeden. To kartleggingsoversikter
Title:	The Norwegian Transparency Act and consumers' relationship to working conditions in value chains. Two scoping reviews
Forfatter(e):	Anita Borch
Antall sider:	55
Dato:	Juli 2024
SIFO-notat/rapport:	6-2024
ISBN:	978-82-7063-572-6
Prosjektnummer:	203333
Finansiert av:	Barne- og familiedepartementet (BFD)

Sammendrag:

Denne rapporten omhandler tidligere forskning på åpenhetsloven og om forbrukere bryr seg om de forhold som loven regulerer. Studien viser at den akademiske diskursen rundt åpenhetsloven i all hovedsak har som mål å opplyse virksomheter om loven og hva den innebærer for dem. Lovens innvirkning på rettighetshavere, herunder forbrukere, er i liten grad studert. En forventning om at forbrukere bryr seg om de forhold som loven er ment å regulere kommer likevel til uttrykk.

Studien viser også at det foreligger internasjonal forskning som omhandler forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeder og virksomheters håndtering av, og åpenhet om, dette. Forskningen viser at det er flere forbrukere som bryr seg om arbeidsforhold i verdikjeder enn dem som faktisk kjøper produkter som ivaretar slike forhold. Hvorvidt forskningsresultatene kan overføres til norske forbrukere er usikkert og bør studeres nærmere.

Studien basere seg på to kartleggingsoversikter (scoping reviews) gjennomført i mai-juni 2024.

Nøkkelord:

Åpenhetsloven, arbeidsforhold, virksomheter, forbrukere

Summary

This report addresses previous research on the Norwegian Transparency Act (åpenhetsloven) and to what extent, and how, consumers care about the activities regulated by this law. The study shows that the academic discourse primarily aims to enlighten companies about the law and how it will affect them. The law's consequences for consumers are not studied. Still, consumers are expected to care.

Also, the study shows that consumers' relationship to working conditions and to companies' way of handling and inform about these conditions in their own value chain have been addressed in international research. Research shows that there are more consumers who care about working conditions than consumers who buy socially responsible products. To what extent this result can be transferred to the context of Norway is, however, insecure, and need to be examined.

The study is based on two scoping reviews conducted in May-June 2024.

Keywords

Norwegian Transparency Act, working conditions, companies, consumers

Forord

Denne studien er finansiert av Barne- og familiedepartementet (BFD). Forskningsleder på SIFO, Silje Skuland, har kvalitetssikret rapporten.

En takk rettes mot ressursgruppe for litteratursøk ved OsloMet – storbyuniversitetet, som har gjennomført det systematiske og fagfelleverderte litteratursøket i rapportens delstudie 2.

En takk rettes også til BFD og medlemmer av prosjektets Referansegruppe som har kommentert en tidlig utgave av denne rapporten: Eivind Ødegård (KPMG), Julie Nilsen Ødegaard (Forbrukertilsynet) og Carin Leffler (FIVH).

Oslo, juli 2024.

Forbruksforskningsinstituttet SIFO

OsloMet – storbyuniversitetet

Innhold

Forord	2
1 Innledning	4
1.1 Problemstillinger.....	5
1.2 Bakgrunn for studien	5
1.2.1 Åpenhetslovens historiske bakteppe	5
1.2.2 Forbrukeres forhold til arbeidsvilkår og åpenhet i verdikjeder	7
2 Metode.....	9
2.1 Inkluderingskriterier.....	9
2.2 Delstudie 1: Søkeprosess	10
2.3 Delstudie 2: Søkeprosess	12
2.4 Koding og analyse.....	13
2.5 Risiko for skjevhet (bias)	14
3 Delstudie 1	16
3.1 Resultater.....	16
3.2 Analyse: Akademiske diskurser.....	31
3.2.1 Menneskerettighetsdiskursen.....	31
3.2.2 Bærekraftsdiskursen	31
3.2.3 Arbeidsforholdsdiskursen	31
3.2.4 Åpenhetslovsdiskursen	32
3.3 Diskusjon: Relasjoner mellom diskurser og kunnskapshull.....	32
4 Delstudie 2	34
4.1 Resultater.....	34
4.2 Analyse	43
4.2.1 Arbeidsforhold.....	43
4.2.2 Virksomheters håndtering	43
4.2.3 Åpenhet	44
4.2.4 Annet: betydningen av kunnskap	44
4.3 Diskusjon.....	44
5 Konklusjon	46
Referanser	47

1 Innledning

I 2022 trådte åpenhetsloven¹ i kraft. Lovens hensikt er «å fremme virksomheters respekt for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold i forbindelse med produksjon av varer og levering av tjenester». Loven skal også «sikre allmennheten tilgang til informasjon om hvordan virksomheter håndterer negative konsekvenser for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold». Eksempler på negative konsekvenser er sosial dumping, lønn det ikke går an å leve av, barnarbeid, tvangsarbeid og moderne slaveri, diskriminering og trakassering, også av sårbare og marginaliserte grupper, ødeleggelse eller forstyrrelse av urfolksområder, brudd på retten til personvern og privatliv, risiko for skade på liv og helse, for eksempel gjennom forurensning eller ulykker, og manglende rett til organisering og kollektiv lønnsforhandling (Forbrukertilsynet, d.å.²).

Loven er i skrivende stund til evaluering i Barne- og familiedepartementet. Som ledd i denne evalueringen har KPMG og SIFO fått i oppgave å gjennomføre studier med mål om å studere henholdsvis virksomhetenes og rettighetshaveres erfaringer med loven så langt. SIFOs studier av rettighetshavere vil omfatte undersøkelser av forbrukere, presse og organisasjoner.

Hensikten med denne studien er å bedre kunnskapsgrunnlaget for en survey av forbrukeres erfaringer med åpenhetsloven som skal gjennomføres i siste halvdel av 2024. Dette gjør vi ved å syntetisere resultater fra tidligere forskning på åpenhetsloven og forbrukeres forhold til de aktiviteter loven er ment å regulere. Selv om studien i så måte er å betrakte som en forstudie, bygger den på systematiske, anerkjente metoder, og vil, i seg selv, frembringe kunnskap om feltet som ikke foreligger fra før.

Da det i dag ikke foreligger forskning som spesielt tar for seg forbrukeres erfaringer med åpenhetsloven, har vi valgt å nærme oss dette spørsmålet på en indirekte måte gjennom to delstudier:

- 1) En studie av tidligere forskning der åpenhetsloven er nevnt.
- 2) En studie av tidligere forskning på forbrukeres forhold til åpenhet om, og forhold til, arbeidsvilkår i verdikjeder.

Mens delstudie 1 vil gi innsikt i de akademiske diskursene som loven er omtalt i og i hvilken grad, og på hvilken måte, forbrukere er omtalt i disse diskursene, vil delstudie 2 gi økt kunnskap om hvordan forbrukere forholder seg til de aktiviteter loven er ment å regulere.

Studiene utgjør to av til sammen fem studier av åpenhetsloven som vil gjennomføres av SIFO i løpet av 2024:

- 3) En forstudie av frivillige organisasjoners erfaringer knyttet til opprettelsen av loven.

¹ Lov 18. juni 2021 nr. 99 om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold (åpenhetsloven).

² <https://www.forbrukertilsynet.no/vi-jobber-med/apenhetsloven/dette-er-apenhetsloven>

4) En studie av pressens omtale av loven.

5) En survey av forbrukeres opplevelser knyttet til loven med søkelys på deres kjennskap til, erfaring med og planer om å ta i bruk loven.

1.1 Problemstillinger

Problemstillingen for delstudie 1 er:

- *I hvilke akademiske diskurser er åpenhetsloven omtalt?*
- *I hvilken grad, og på hvilken måte, er forbrukere omtalt i disse diskursene?*

Problemstillingen for delstudie 2 er:

- *I hvilken grad, og på hvilken måte, bryr forbrukere seg om de forhold (åpenhet og anstendige arbeidsforhold) som loven er ment å regulere?*

«Forbrukere» er i delstudie 1 både forstått i en konvensjonell forstand, dvs. som kunder på private markeder eller som sluttbrukere i en verdikjede, og i en bredere forstand som borgere og brukere av varer og tjenester i hverdagslivet ut over kjøpsituasjonen og verdikjeder. I delstudie 2 er forbrukere utelukkende forstått i en konvensjonell forstand.

1.2 Bakgrunn for studien

I dette kapittelet gir vi en kort innføring i åpenhetslovens historiske bakteppe og tidligere studier av forbrukeres forhold til åpenhet og arbeidsvilkår i verdikjeder.

1.2.1 Åpenhetslovens historiske bakteppe

Åpenhetsloven ble vedtatt i Stortinget i juni 2021 og trådte i kraft 1. juli 2022. Loven er én av flere lover som pålegger virksomheter et aktsomhetsansvar for det de er involvert i igjennom globale verdikjeder (Sjåfjell, 2022). Om lag 50 millioner mennesker antas å være utsatt for moderne slaveri, hvorav mer enn halvparten antas å befinne seg i situasjoner hvor de er påtvinget å arbeide. Påtvinget arbeid finner sted i de fleste sektorer, ikke minst i service, tekstil, bygg, jordbruk og gruvedrift (Meyer & Pham, 2023; ILO, 2022).

Lovens historiske bakteppe omfatter en rekke menneskerettslige styringsdokumenter (nasjonale og internasjonale juridiske og politiske instrumenter, retningslinjer og standarder) som omhandler arbeidsforhold. Disse omfatter blant annet United Nations General Assembly's Universal Declaration of Human Rights (1948) og The Vienna Declaration and Program of Action (1993). Siden år 2000 har dokumentene hatt et økt fokus på virksomheters sosiale ansvar (Corporate Social Responsibility CSR), der OECD Guidelines on Multinational Enterprises (1976, oppdatert 2011) og OECD Guidelines on Due Diligence (2018) har vært blant de viktigste. Retningslinjenes mål er å forhindre uheldige konsekvenser av virksomheters aktiviteter knyttet til menneskerettigheter, arbeidsstandarder, miljø og forbrukere, og innebærer blant annet at virksomheter skal evaluere risiko i verdikjeden de inngår i (Meyer & Pham, 2023).

I 2015 kom FNs bærekraftsmål som satte en agenda for å endre verden fram mot år 2030, økonomisk, sosialt og miljømessig. Mål nr. 8 (av totalt 17) handler om anstendig arbeid, der hensikten er å fremme varig, inkluderende og bærekraftig økonomisk vekst, full sysselsetting og anstendig arbeid for alle. FN-sambandet (d.å.³) begrunner målet på følgende måte:

«Omtrent halvparten av verdens befolkning tjener så dårlig at ikke de kan leve av lønnen sin. Å skape arbeidsplasser av god kvalitet er en stor utfordring for alle land fram mot 2030. For å utrydde fattigdom og bekjempe ulikhet i verden må alle ha jobber. For at det skal kunne skje må vi skape en rettferdig økonomisk vekst og nye arbeidsplasser. Det betyr at vi må inkludere de unge i arbeidsmarkedet, sørge for et forutsigbart og trygt arbeidsliv, legge til rette for å få flere kvinner i arbeid og redusere uformelt og svart arbeid.»

I de senere år har nasjoner vedtatt en rekke lover med mål om å forplikte virksomheter til å iverksette aktiviteter for å forhindre uanstendige arbeidsforhold i verdikjeder. Eksempler på slike lover er California Transparency in Supply Chains Act (2010)⁴, UK Modern Slavery Act (2015)⁵, Loi Devoir de Vigilance (2017)⁶, Australia Modern Slavery Act (2018)⁷ og Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz (2021) (Salcitos, 2023).

Den siste i rekken er EUs nylig vedtatte lov, Corporate sustainability due diligence (CSDDD), som ikke bare regulerer virksomheters håndtering av uanstendige arbeidsforhold i verdikjeden (også kalt HRDD-aktivitet⁸), men også deres håndtering av miljø. Virksomheters viktigste forpliktelser er å forebygge og redusere skade oppstrøms (produksjon og leveranse) og nedstrøms (distribusjon, transport og lagring) i verdikjeden. I tillegg skal virksomhetene lage og iverksette en plan for hvordan de skal bidra til å nå klimamålene i Paris-avtalen. Virksomheter som forårsaker skade i verdikjeden, kan bli pålagt å kompensere økonomisk for dette. I løpet av de neste tre årene vil CSDDD omfatte virksomheter med mer enn 5000 ansatte og mer enn €1 500m i omsetning. Fjerde og femte år vil den omfatte virksomheter med henholdsvis 3000 ansatte/€900m og 1000/€450m. I løpet av de neste to årene vil EU opprette en autoritet som skal forvalte loven gjennom veiledning og sanksjonering (European Commission, 2024; European Council, 2024).

Den viktigste loven i denne sammenheng er likevel åpenhetsloven. Loven gjelder i all hovedsak større virksomheter, dvs. virksomheter som omfattes av regnskapsloven § 1-5, eller som på balansedagen overskrider grensene for to av følgende tre vilkår: 1) salgsinntekt: 70 millioner kroner, 2) balansesum: 35 millioner kroner og 3) gjennomsnittlig antall ansatte i regnskapsåret: 50 årsverk (Forbrukertilsynet, d.å.⁹). I dag omfatter loven om lag 9000 norske virksomheter (Ditlev-Simonsen, 2021). Disse plikter å gjøre regelmessige «aktsomhetsvurderinger», dvs. forankre ansvarlighet i virksomhetens retningslinjer;

³ <https://fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/anstendig-arbeid-og-oekonomisk-vekst>

⁴ <https://oag.ca.gov/SB657>

⁵ <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/contents/enacted>

⁶ <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000034290626/>

⁷ <https://www.legislation.gov.au/Details/C2018A00153>

⁸ HRDD står for Human rights due diligence.

⁹ <https://www.forbrukertilsynet.no/vi-jobber-med/apenhetsloven/hvem-har-plikter-etter-apenhetsloven>

kartlegge, iverksette og følge opp tiltak; kommunisere med berørte interessenter og å sørge for, eller samarbeide om, gjenoppretting og erstatning, der dette er påkrevd (Forbrukertilsynet, d.å.¹⁰). Et viktig prinsipp er at aktsomhetsvurderingen skal være «forholdsmessig», dvs. avhengig av virksomhetenes egenskaper og kontekst. Den skal også være «risikobasert», dvs. samsvare med alvorlighetsgraden av, og sannsynligheten for, negative konsekvenser (Forbrukertilsynet, d.å.¹¹).

Ifølge Haugse et al. (2022, s. 245) vil åpenhetslovens suksess blant annet avhenge av at allmenheten følger med, og bryr seg om, det arbeidet virksomhetene gjør etter loven. I neste delkapittel går vi gjennom noe av forskningen som foreligger av forbrukeres forhold til arbeidsvilkår og åpenhet i verdikjeder.

1.2.2 Forbrukeres forhold til arbeidsvilkår og åpenhet i verdikjeder

Troen på at verden er rettferdig er viktig for mange, blant annet fordi den får oss til å se verden som noe stabilt og forutsigbar, noe som igjen gjør det mulig å sette langsiktige mål og fungere fra dag til dag. Troen på en rettferdig verden gjør det også mulig å se verden som et sted som belønner gode og straffer onde handlinger. Å erkjenne at urettferdighet kan ramme den beste utfordrer denne tankegangen, og får noen til å kjempe for en mer rettferdig verden (White et al., 2012).

Kamper utspiller seg blant annet på markeder, der vi tar i bruk vår forbrukermakt for å endre samfunnet i en mer rettferdig retning. På 1920-tallet etablerte US Quakers of free Black abolitionists “free produce movement” for å fremme salg av bomull, klær og sukker som ikke var produsert av slaver. På 1940-tallet importerte og solgte American Mennonite Nun portugisisk brukskunst fra fattige og krigsrammede samfunn uten å ta deler av profitten. Disse bevegelsene er senere beskrevet som rettferdig handel-bevegelsens («fair trade movement») røtter, en småskala produksjonspraksis som gjør det mulig for forbrukere i nordlige deler av verden å hjelpe utnyttede arbeidere i sør. På 1980-tallet ble mange av disse småskalapraksisene koblet til konvensjonelle merkevarer og leverandører, og slik sett alminneliggjort i den hensikt å øke salget. På 1990-tallet ble flere «fair trade» produktmerker for kaffe, sjokolade og annet lansert. I 1997 ble disse merkene slått sammen av Fairtrade International (FI, tidligere Fairtrade Labelling Organization, FLO), som i dag er verdens største sertifiseringsprogram. Siden 1940-tallet har rettferdig handel-bevegelsen bredt om seg, først i USA og senere i Europa. Rammene for virksomheten er utvidet, delt inn i flere deler og innlemmet i andre bevegelser blant annet knyttet til økologisk landbruk, klima og miljø (Bennett, 2020). Bevegelsen har også bidratt i utviklingen av lover som regulerer arbeid (Chessel, 2022) og handel, herunder åpenhetsloven.

Det finnes en rekke studier som omhandler forbrukeres forhold til rettferdig handel. Kunnskapsoppsummeringer viser at mange av disse studiene omhandler forbrukeres betalingsvilje for denne type produkter, og avdekker et holdning-handling-gap i den forstand at det er flere forbrukere som er positive til å kjøpe fairtrade-merkede produkter enn dem som faktisk kjøper dem (Jaffee, 2014). Dette kan enten tyde på at en mindre andel

¹⁰ <https://www.forbrukertilsynet.no/vi-jobber-med/apenhetsloven/aktsomhetsvurderinger>

¹¹ <https://www.forbrukertilsynet.no/vi-jobber-med/apenhetsloven/aktsomhetsvurderinger/viktige-prinsipper-for-aktsomhetsvurderinger>

forbrukere faktisk bryr seg om å handle etisk, eller at de møter barrierer på veien til å gjøre det (Reczek & Irwin, 2015).

I denne sammenheng er tre forhold ved de to omtalte kunnskapsoppsummeringene verdt å merke seg. For det første ble de gjennomført for om lag 10 år siden, og hvorvidt dette gapet fortsatt eksisterer, er usikkert.

For det andre omhandler studier av forbrukeres forhold til rettferdig handel – på engelsk kalt «fair trade», «fairtrade» eller «fair-trade» – ikke nødvendigvis deres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeden. Rasjonale bak dette argumentet bunner i at ulike versjoner av fair trade både brukes som et generisk begrep som omhandler forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeder, og en godt markedsført merkeordning/sertifisering for salg av produkter som fremmer disse vilkårene, og som dermed måler forbrukeres forhold til dem på en indirekte måte. Da merkeordningen er omtalt i offentlige medier og populære i enkelte befolkningsgrupper, vil studier som omhandler forbrukerens forhold til fair trade som merkeordning ikke nødvendigvis måle forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeder, men deres kjennskap til merkeordningen, ønske om å prøve et nytt produkt, tilbøyelighet til å følge sosiale normer og trender, identitet og tilhørighet, m.m. I den grad studier av forbrukeres forhold til rettferdig handel/fair trade som merkeordning måler deres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeder, er dette på en indirekte måte som kompliserer studien ved at den også måler andre forhold.

For det tredje dekker tidligere forskning på forbrukeres forhold til fair trade sjelden forbrukeres forhold til virksomheters håndtering av arbeidsvilkår i verdikjeder, herunder deres forhold til virksomheters åpenhet om disse betingelsene. Riktig nok kjenner vi til studier som omhandler virksomheters åpenhet generelt. Disse viser blant annet at virksomheter som er åpne oftere har mindre å skjule (Ko et al., 2022), at åpenhet i verdikjeder derfor er et tegn på positiv integritet (Mollenkopf et al., 2022) og at forbrukere er villige til å betale mer for sporbare produkter (Sun et al., 2017). I hvilken grad disse resultatene kan overføres til virksomheters håndtering av og åpenhet om arbeidsvilkår i verdikjeder, er imidlertid uklart. Det er blant annet disse uklarhetene som delstudie 2 er ment å adressere.

2 Metode

Begge studiene baserer seg på en type kunnskapsoppsummering (literature reviews) kalt kartleggingsoversikter (scoping reviews). Et typisk mål ved kartleggingsoversikter er å gi en oversikt over foreliggende forskning og kunnskapshull (Borch et al., 2024).

Kunnskapsoversiktene er koblet til diskursanalyse (delstudie 1) og tematisk analyse (begge delstudiene). Diskursanalyse skiller seg ut fra tematisk analyse ved at den sier noe om hvordan vi tenker om et tema. Disse mønstrene tvinger fram en versjon av en sannhet eller en virkelighetsoppfatning på bekostning av andre måter å se verden på. Dominante perspektiver kan blant annet indikeres ved diskursenes «talspersoner» (f.eks. hvilke fagdisipliner forfatterne eller tidsskiftet de publiserer i tilhører) som dominerer ulike forskningsfelt (Borch, 2022). Hvorvidt åpenhetsloven utgjør et hovedtema, et bitema eller bare er nevnt i forskningsbidragene som studeres kan indikere lovens betydning i disse diskursene. Maktperspektivet som her ligger til grunn, er ikke sentralt i tematisk analyse.

2.1 Inkluderingskriterier

Kriteriene for å inkludere referanser (enkeltstudier) i delstudie 1 og 2 er gitt i tabell 1:

Tabell 1: Inkluderingskriterier, delstudie 1 og 2.

	Delstudie 1	Delstudie 2
Databaser og andre kilder	Web of Science (WoS), Scopus; PsycInfo, Socindex, EconLit, Oria, Google Scholar, Swepub og RRPD	WoS, Scopus; PsycInfo, Socindex, EconLit, Oria, Google Scholar, Swepub og RRPD
		Samfunnsvitenskapelige databaser eller avgrensinger på samfunnsvitenskapelige fagdisipliner
Publiseringstype	Vitenskapelige artikler, bokkapitler, bøker, PhD-avhandlinger, forskningsrapporter og -papers, fag- og gjesteledere og debattinnlegg i vitenskapelige tidsskrifter	Vitenskapelige artikler, bokkapitler og bøker
Språk	Engelsk og skandinavisk	Engelsk og skandinavisk
Andre kriterier	Nevner åpenhetsloven eksplisitt minst én gang	Undersøker av forbrukeres forhold til virksomheters HRDD-aktiviteter

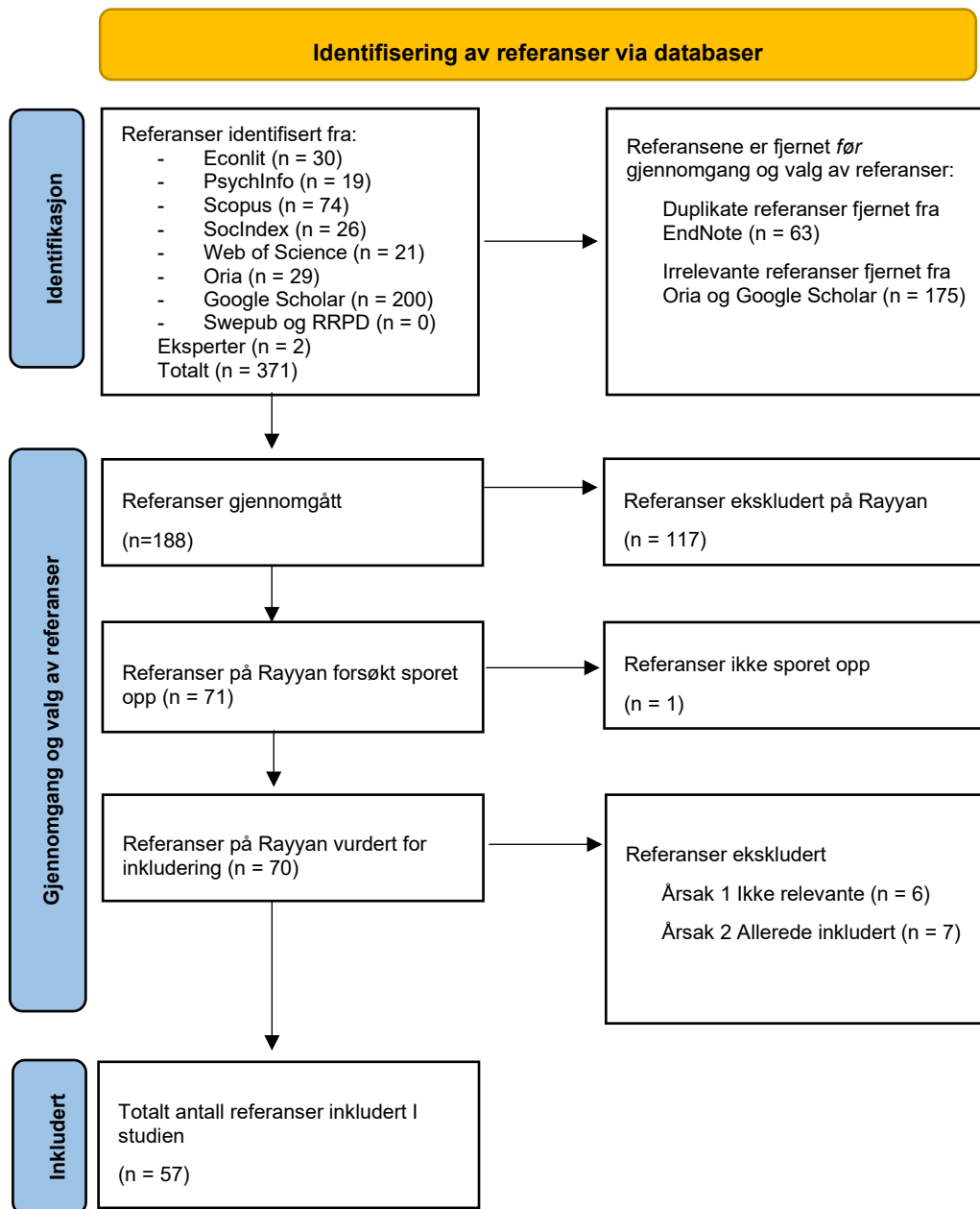
Delstudie 1 inkluderer studier som nevner åpenhetsloven i teksten eller i fotnote, men ikke i referanseliste. Delstudie 2 inkluderer studier av forbrukeres forhold til virksomheters håndtering av uanstendige arbeidsforhold. Studier dekker empiriske primærstudier og kunnskapsoppsummeringer, ikke teoretiske/konseptuelle studier. Forbrukere er, som før nevnt, her forstått i en konvensjonell forstand, dvs. som kjøpere på private markeder.

2.2 Delstudie 1: Søkeprosess

I delstudie 1 ble søk gjort i databasene WoS, Scopus, PsycInfo, SocIndex, EconLit, Oria, Google Scholar, Swepub (svensk database) og Resultater Research Portal Danmark (RRPD) (dansk database). Disse dekker forskningsartikler, bokkapitler og bøker. Oria og Google Scholar dekker også andre publikasjonsformer: forskningsrapporter, forskningspapers og PhD avhandlinger.

Søket ble foretatt i siste halvdel av mai 2024. I delstudie 1 var søkestrengen i WoS «Transparency act*» OR «åpenhetsloven», mens den i delstudie 2 var en kombinasjon av TS=(Consumer* OR purchaser* OR buyer* OR "right*-holder*" OR right\$holder* OR customer* OR vendee*) og TS=((("Human right*" NEAR/5 (Work* OR labo\$r* OR employ* OR Slaver*)) OR ((Work* OR labo\$r* OR employ* OR Slaver*) NEAR/0 (condition* OR environment* OR terms OR rights OR exploit* OR bonded OR forced)) OR ((Unethical* OR ethical* OR Transpar* OR "Social responsib*") NEAR/2 ("supply chain*")) OR "Due Diligence" OR fairtrad* OR fair-trad* OR "Corporate accountabilit*").

Søket ble foretatt av forsker. PRISMA flytskjema i figur 1 viser inkluderings- og ekskluderingsprosessen av enkeltstudier underveis i søkene. Som vi ser, ga søkene på Google Scholar flest relevante bidrag. Dette skyldes at søkene her ble gjort først slik at duplikatene er registret her.

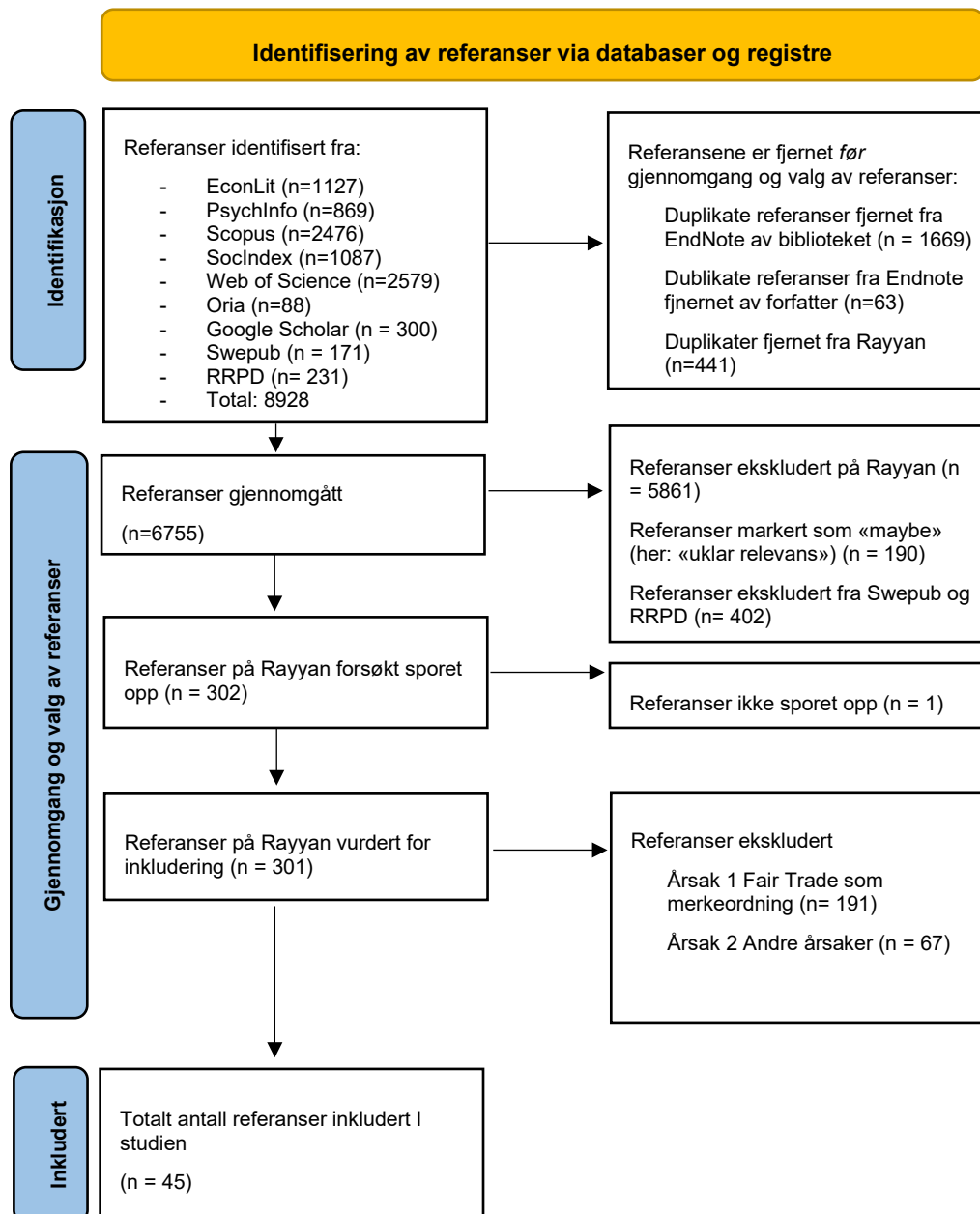

Figur 1 Søk delprosjekt 1: åpenhetsloven

Som vist i figur 1, startet søkeprosessen med 371 referanser og endte med et utvalg på 57. I denne prosessen benyttet vi to elektroniske referansehåndteringsprogrammer – EndNote til å eksportere referanser fra databaser til Rayyan, og Rayyan til å identifisere og gjennomgå (inkludere eller ekskludere) referanser.

2.3 Delstudie 2: Søkeprosess

Søkene i delstudie 2 ble gjort i de samme databasene som i delstudie 1. Søket ble foretatt i siste halvdel av mai og begynnelsen av juni 2024 av to ansatte ved biblioteket på OsloMet i samarbeid med forsker. Utvalget og gjennomgangen av referanser ble foretatt av forsker. Søkeprosessen er oppsummert i figur 2.

Figur 2: Søk delprosjekt 2: Forbrukeres forhold til åpenhet og arbeidsvilkår i verdikjeder.

Søkene i databasene ga til sammen 8928 referanser som gjennom inkluderings- og ekskluderingsprosesser endte i et utvalg på 45.

2.4 Koding og analyse

Tabell 2 viser variablene som inngår i analysens oversiktskart.

Tabell 2 Oversiktskart

	Delstudie 1	Delstudie 2
Nummer	x	x
Navn på forfattere	x	x
Tittel på publikasjon	x	x
Publiseringsår	x	x
Land hvor studien ble gjennomført		x
Førsteforfatters fagdisiplin	x	
Tidsskriftets fagdisiplin	x	
Åpenhetsloven/forbrukeres forhold er et hovedtema, et bitema eller nevnt	x	
Omtalt marked/produkt		x
Relevante funn fra studien		x

I delstudie 1 ble førsteforfatters fagdisiplin funnet ved å søke opp forfatterens navn på Google. Tidsskriftets fagdisiplin ble basert på søk i Kanalregisteret¹². Deretter ble en manuell, tematisk analyse basert på Miles et al.s (2013) to runder med koding gjennomført av det endelige utvalget. I runde 1 ble temaene som åpenhetsloven omhandlet kodet. I runde 2 ble disse temaene gruppert etter felles kjennetegn. Gruppene utgjorde fire diskurser som omhandler «menneskerettigheter», «bærekraft», «arbeidsforhold» og «åpenhetsloven». Noen tverrgående tema ble også identifisert: «global-nasjonal», «offentlig-privat» og «ansvar». Endelig søkte vi i hvert dokument etter begrepene «forbruker», «konsumenter», «kunder», «bruker», «rettighetshaver», «arbeidere», «folk», «borgere» og «populasjon» for å undersøke om, og i så fall hvordan, forbrukere ble omtalt i studiene. I engelske tekster søkte vi etter «consumer», «buyer», «purchaser», «customer», «user», «people», «citizen», «right-holder/rights-holder/right holder/rights holder», «workers» og «population».

I tillegg til de overnevnte, har vi i delstudie 2 kodet nasjonen studien var gjennomført i. Selv om vi i skrivende stund ikke kjenner til noen studier som viser at forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeder varierer mellom land¹³, ser vi ikke bort fra at slike forskjeller eksisterer. Vi kodet også studienes mest relevante resultater og syntetiserte dem innenfor hver av de tre områdene. I runde 1 kodet vi bidragene etter fokus, dvs. om studiene omhandler a) forbrukeres forhold til anstendige arbeidsforhold (direkte), ikke til deres forhold til fairtrade/fair trade som merkeordning (indirekte), b) forbrukeres forhold til virksomheters håndtering av arbeidsforhold, og forbrukeres forhold til virksomheters håndtering av åpenhet. I runde 2 grupperte vi studiene etter hvorvidt forbrukere var positive, betinget positive eller negative til å bry seg om arbeidsforhold generelt og om virksomhetenes håndtering og åpenhet om dette.

¹² Register over vitenskapelige publiseringskanaler drives av Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir) i samarbeid med Det nasjonale publiseringsutvalget (NPU) på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet.

¹³ To studier i vårt utvalg omhandler forskjeller mellom land (Belanche et al., 2021; Neumann et al., 2014). Ingen av disse viser forskjeller mellom land av nevneverdig art.

2.5 Risiko for skjevhet (bias)

I delstudie 1 og 2 er det risiko for skjevheter knyttet til forskningsdesignet ettersom utvalget bare inkluderer forskning publisert på engelsk og skandinavisk. Det er også risiko for skjevheter knyttet til at utvalget bare består av forskning som er publisert i utvalgte databaser og kilder. Forskningsresultater som ikke gir statistisk signifikante funn publiseres sjeldnere, særlig i vitenskapelige tidsskrifter (Borch et al., 2024). Denne risikoen er imidlertid noe svekket ved at utvalget også inkluderer forskning som er publisert på Oria og Google Scholar, slik som PhD-avhandlinger, forskningsrapporter og -papers, fag- og gjesteledere og debattinnlegg i tidsskrifter.

Av ressurs hensyn ble utvalg og gjennomgang av referanser gjort av én person (forsker), ikke av to eller flere, slik sedvanen er (Borch et al., 2024). Dette kan ha bidratt til at relevante enkeltbidrag ikke er identifisert. Risikoen for at dette kan ha skapt skjevheter er noe større i delstudie 2, da langt flere referanser ble gjennomgått her enn i delstudie 1. For å redusere antall uidentifiserte, relevante studier, ble det etter den manuelle gjennomgangen søkt på begrepene «working condition», «work», «labour», «labor», «transparency», «visibility», «open», «openness» og «information» i utvalget på 301 studier (se figur 2). I tilfeller hvor relevansen var usikker, ble metodekapitlene lest i tillegg til tittel, abstrakt og nøkkelord.

I delstudie 2 er det i tillegg en risiko for skjevheter som følge av at analysen bare inkluderer forskning publisert i samfunnsvitenskapelige databaser og tidsskrifter. Det er også en risiko for at relevante bidrag kan ha blitt ekskludert som følge av at viktige begreper er utelatt fra søket. Særlig tre forhold er verd å merke seg. For det første ble «corporate social responsibility» (CSR) i en tidlig fase av søkeprosessen utelatt fordi frasen ga veldig mange treff som stort sett ikke omhandlet forbrukeres forhold til virksomheters HRDD-aktiviteter, men til hvordan virksomheter håndterer utfordringer knyttet til klima og miljø. Selv om referanser som omhandler virksomheters CSR-aktiviteter til en viss grad ble fanget opp gjennom de andre begrepene i søkestrengen, kan vi ikke utelukke at noen relevante referanser er utelatt.

For det andre er 191 studier som omhandler forbrukeres forhold til fair trade-sertifiserte produkter utelatt fra analysen fordi de ikke nødvendigvis måler forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeder, men andre forhold (jfr. kapittel 2.1). Det høye antallet av studier som omhandler forbrukeres forhold til fair trade-sertifiserte produkter tilsier i tillegg at vi ville har vært mer tjent med en kvantitativt og ressurskrevende tilnærming enn vi i denne studien hadde lagt opp til. Å skille studier som omhandler forbrukeres forhold til fair trade-sertifiserte produkter fra studier som omhandler deres forhold til arbeidsvilkår direkte er imidlertid en vanskelig øvelse. Selv om vi i tvilstilfeller ikke bare har studert bidragenes tittel, abstrakts og nøkkelord, men også deres metodekapitler, kan vi ikke utelukke at relevante studier er utelatt.

For det tredje er 190 studier av «uklar relevans» (jfr. figur 2) utelatt fordi de ifølge abstraktene omhandler forbrukeres forhold til «CSR», «social responsibility», «(social) sustainability» eller lignende uten å spesifisere hvorvidt dette inkluderer deres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeden. Selv om forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeden neppe er særlig sentral i disse studiene, kan vi heller ikke her utelukke at relevante studier er utelatt.

Utvalg i kunnskapsoppsummeringer vil aldri inkludere alle relevante referanser (Borch et al., 2024). Som følge av dette må alle resultater fortolkes med forbehold. I denne studien har vi løst dette ved å sørge for at de konklusjonene som trekkes omhandler hovedtendensene i

analysen. Dette er tendenser som sannsynligvis vil stå selv om referanser legges til eller trekkes fra analysen.

3 Delstudie 1

I dette kapitlet presenterer vi resultater, analyse og diskusjon av delstudie 1.

3.1 Resultater

Tabell 3 gir en oversikt over enkeltstudier som omtaler åpenhetsloven.

Tabell 3: Oversiktskart, delstudie 1. (MR=menneskerettigheter, BK=bærekraft, AF=arbeidsforhold, ÅL=åpenhetslov)

#	1 st forfatter	Tittel på publikasjon	Publisering-år	Førsteforfatters fagdisiplin	Tidsskriftet/forlagets fagdisiplin	Type publikasjon	Grad av omtale av loven	Kode 1: Tema	Kode 2: Gruppering av tema	Forbruker-rolle
1	Augenstein	Between Private Governance and Public Regulation: Covid-19 and Workers' Rights in Global Garment Supply Chains	2022a	Jus	Rettsvitenskap	Forskningsartikkel	Nevnt	Nasjonale lover bør forankres i EU-lover	AF Offentlig og privat	Ønsker endring Bør bidra til endring Presser priser Beskyttes
2	Augenstein	Towards a new legal consensus on business and human rights: A 10th anniversary essay	2022b	Jus	Rettsvitenskap	Forskningsartikkel	Nevnt	Nasjonale lover bør forankres i EU-lover	AF Offentlig og privat	Forventer Evaluerer Beskyttes
3	Bose	Decentring Narratives around Business and Human Rights Instruments: An Example of the French Devoir de Vigilance Law	2023a	Jus	Rettsvitenskap	Forskningsartikkel	Nevnt	Nasjonale lover bør lede til EU-lover	AF	
4	Bose	Theoretical Aspects of Human Rights Due Diligence: The Interpersonal Justice Process	2023b	Jus	Rettsvitenskap	Bokkapittel	Nevnt	Menneskerettigheter i arbeidsforhold handler om rettferdighet mellom to like partner: virksomheter og folk	AF	Forbrukere er likeverdig virksomheter, i motsetning til passive rettighetshavere Sentral posisjon
5	Bratsberg	Vi må ha alle med på Bærekraftsreisen: Vi står ved et veiskille og ESG-gapene må tettes!	2022		Økonomisk-administrative fag	Forskningsartikkel	Hoved	Loven bør også gjelde SMB	ÅL	

6	Bright	Mandatory Human Rights Due Diligence'	2023	Jus		Bokkapittel	Bi	HRDD er et eksempel på en bevegelse fra guidelines til lover	AF	Beskyttes Mottakere av informasjon om negativ samfunnsvirkning (impact)
7	Brooke	Anti Human Trafficking. The Salvation Army and Advocacy	2022	Teologi	Teologi og religionsvitenskap	Forsknings-artikkel	Nevnt	Hvordan Frelsesarmeens teologiske arbeid knyttes til menneskehandel	MR	Overgripere Mennesker i sårbare situasjoner
8	Bråthen	To What Extent Must, and Can, the Boards of Norwegian Limited Liability Companies and Public Limited Liability Companies Consider Sustainability?	2023	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Bi	Styrenes forutsetninger og ansvar for å fremme bærekraft.	BK Ansvar	Stakeholders Sårbar gruppe
9	Christoffer- sen	Liability for Shareholders and Directors of Limited Liability Companies, for CSR-Related Breaches	2023	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Nevnt	Direktørens og aksjeholderes ansvar for å fremme menneskerettighet er og bærekraft	BK Ansvar	Kunder
10	Cordero- Moss	Corporate Social Responsibility and the Norwegian Transparency Act: the Importance of Choice of Law	2023	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Hoved	Valg av lov ved mislighold av åpenhetsloven	ÅL	

11	Dadush	Complying with Mandatory Human Rights Due Diligence Legislation through Shared-Responsibility Contracting: The Example of Germany's Supply Chain Act (LkSG)	2023	Jus		Bokkapittel	Nevnt	Kontraktsforhold mellom kjøper og selger i verdikjeden	AF Ansvar	Sårbar gruppe som må beskyttes Rettighetshavere Arbeidere
12	Deva	International law and practice: Symposium on business and human rights: from soft to hard law. Mandatory human rights due diligence laws in Europe: A mirage for rightsholders?	2023	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Nevnt	Forutsetninger for at internasjonale HRDD-lover skal virke	AF Valg-frihet	Stakeholder Undersøker Sårbar gruppe som må beskyttes Rettighetshavere (som arbeidere, ikke som forbrukere)
13	De Kluiver	Towards a Framework for Effective Regulatory Supervision of Sustainability Governance in Accordance with the EU CSDD Directive. A Comparative Study	2023	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Bi	CSDDD representerer en ny måte å regulere juridiske praksiser og teknikker	AF	Sårbar gruppe som bør beskyttes for miljødeleggelse Stakeholder Ikke virksomheters ansvar (bare oppstrøms ansvar)

14	Ditlev-Simonsen	A Guide to Sustainable Corporate Responsibility. From Theory to Action.	2022	Økonomi		Bok	Bi	Virksomheters rolle i bærekraftig utvikling.	BK Ansvar	Overforbrukere Uansvarlige Ansvarlige Har makt (ved å redusere forbruk) Barrierer for endring Rettighetshavere
15	Ditlev-Simonsen	Hvordan bidrar åpenhetsloven – og hva innebærer den for din bedrift?	2021	Økonomi		Fagleder i vitenskapelig tidsskrift	Hoved	Hvordan loven påvirker virksomheter	ÅL	
16	Eggereide	OECDs retningslinjer for ansvarlig næringsliv Kontaktpunktets undersøkelse om kjennskap og arbeidsmetoder i næringslivet	2023	Samfunnsvitenskap		Forskningsrapport	Hoved	Norske næringslivslederes kjennskap til og arbeid med OECDs retningslinjer for ansvarlig næringsliv	ÅL	Kunder Folk
17	Elgesem	The Role of Soft Law in the Application of the Law: The Norwegian Perspective	2023a	Jus	Rettsvitenskap	Forskningsartikkel	Hoved	Hvordan UNGP and OECD Guidelines vil påvirke Åpenhetsloven	ÅL Globalnasjonal	Sårbar gruppe
18	Elgesem	Åpenhetsloven – må man gjøre aktsomhetsvurderinger knyttet til risikoer i nedstrøms aktiviteter?	2023b	Jus		Gjesteleder i vitenskapelig tidsskrift	Hoved	Virksomheters ansvar ift åpenhetsloven	ÅL Ansvar	Sluttbruker

19	Gåskjenn	Supply Chain Due Diligence's Influence on Supply Chain Strategies: An Analysis on the Upcoming Norwegian Transparency Act	2022	Økonomi		PhD-avhandling		Hvordan forbereder virksomheter seg til å møte Åpenhetslovens bestemmelser?	ÅL	Sluttbruker Stakeholder Sårbare forbrukere som må betale mer Informerte, etiske forbrukere Forbrukere som etterspør etisk info Forbrukere er den viktigste driveren for endring Forbrukere krever åpne verdikjeder Sårbare (utnyttede) grupper som må beskyttes
20	Haugse	Innebærer åpenhetsloven en plikt til aktsomhetsvurderinger knyttet til nedstrøms aktiviteter?	2023a	Jus		Debattinnlegg i vitenskapelig tidsskrift	Hoved	Tolkning av loven/ virksomheters ansvar	ÅL Ansvar	
21	Haugse	Åpenhetsloven i praksis	2023b	Jus		Bok	Hoved	Loven og hvordan virksomheter kan etterfølge den	ÅL	Forbrukere – en forutsetning for ÅLs suksess Rettighetshavere Kunder Arbeidere
22	Hess	The Challenge of Modern Slavery in Global Supply Chains	2022	Sosiolog	Statsvitenskap	Forskningsartikkel	Nevnt	Virksomheters rolle i menneskehandel.	MR	Sårbare grupper som utnyttet

23	Heerdt	Lessons Learned in Qatar: The Role of the Netherlands and Its Businesses in Addressing Human Rights Abuses in Mega-Sporting Events	2023	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Nevnt	Hvordan menneskerettigheter brytes i store sportsarrangementer og hva virksomheter og nasjoner kan gjøre med dette.	MR	Rettighetshavere Pådriver for endring Borgeres/arbeideres sikkerhet må beskyttes Vertslandets behandling av folk
24	Ims	Fairtrade and Illycaffè	2023	Økonomi	Økonomisk-administrative fag	Bokkapittel	Nevnt	Illycaffè er et eksempel på hvordan virksomheter kan jobbe med bærekraft og etikk i verdikjeden.	BK	Ønsker informasjon om, og tilbud av, etiske varer og tjenester
25	Jault-Seseke	A Comparison of the French and German Transparency Laws	2023	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Nevnt	Nasjonale lover kan forbedres gjennom den forestående CSDDD	AF Global-nasjonal	Arbeidere kan klage på egen virksomhets DD-prosedyrer
26	Jurić	Large companies saving people and the planet – reflections on the personal scope of the application of the corporate sustainability due diligence directive	2022	Jus		Forsknings-artikkel	Nevnt	Sammenligning av søknaden til CSDDD og de franske og tyske HRDD-lovene	AF	Sluttbrukere Utnyttede arbeidere
27	Kaupa	Can Corporations Use Carbon Offsets to Meet Emission Reduction Obligations?	2024	Jus		Forsknings-paper	Nevnt	Kan virksomheter bruke karbonforskyvning for å redusere utslipp?	BK	Misinformerte

28	Kelkar	An overview of non-financial reporting practices around the world	2023		Pedagogikk og utdanning	Forskningsrapport	Bi	Virksomheter bør bestrebe seg på å utvikle standarder og rapportere bærekraftige praksiser	BK	Ønsker i økende grad bærekraftige varer og tjenester Stakeholder
29	Klymenko	Understanding Sustainability: Cases from the Norwegian Maritime Industry	2023	Logistikk	IKT	Forskningspaper	Nevnt	Hvordan virksomheter forstår og praktiserer bærekraft i dag og hvordan dette arbeidet kan bedres?	BK	Forbrukere må beskyttes fra miljøskade Pådrivere for endring Inntektskilde Etterspør i økende grad bærekraftige varer og tjenester Del av «clusters»
30	Krajewski	Mandatory Human Rights Due Diligence Laws: Blurring the Lines between State Duty to Protect and Corporate Responsibility to Respect?	2023	Jus, økonomi og statsvitenskap	Rettsvitenskap	Forskningsartikkel	Nevnt	HRDD-lover forpurrer grensen mellom det offentlige og det private	AF Offentlig-privat	Rettighetshavere
31	Krebs	Environmental Due Diligence Obligations in Home State Law with Regard to Transnational Value Chains	2023	Jus		Bokkapittel	Nevnt	Hvordan virksomheter kan bidra til å fremme bærekraft i verdikjeder	BK	Sluttbrukere Sårbar gruppe som må beskyttes i markedet Har preferanser som bør møtes Mangler tillit til ikke-finansiell informasjon Blir utsatt for miljøpåvirkning

32	Lae	Norway's New Transparency Act: An Overview in Light of International Trends	2023	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Hoved	Internasjonale prinsipper for CSR og Åpenhetslovens viktigste bestemmelser	ÅL Global-nasjonal	Sårbare forbrukere som må beskyttes
33	Lafarre	The Proposed Corporate Sustainability Due Diligence Directive: Corporate Liability for Social Harm	2023	Jus	Økonomisk-administrative fag	Forsknings-artikkel	Bi	Hvordan bør EUs HRDD-lov utformes	AF	Stakeholders Barn Ofre
34	Landau ¹⁴	Human Rights Due Diligence and Labour Governance	2024	Jus		Bok		Ansvar (politikere)	AF Ansvar	Arbeidere
35	Lichuma	Mandatory Human Rights Due Diligence (mHRDD) Laws Caught Between Rituals and Ritualism: The Forms and Limits of Business Authority in the Global Governance of Business and Human Rights	2023	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Nevnt	Obligatoriske CSDD-lovers suksess forutsetter at deres bestemmelser blir ritualisert	AF	Kunder Arbeidere

¹⁴ Boken av Landau har vi ved rapportens innleveringsfrist ikke greid å skaffe til veie. Informasjonen om boken er derfor basert på bokomtalen. Siste kolonne, som indikerer bokens omtale av forbrukere, er derfor trolig ikke komplett.

36	Malaguti	From Soft to Hard Law and Interpretation: the Case of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises and the Role of the National Contact Points	2023	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Nevnt	OECDs retningslinjer og nasjonale kontaktpunkter påvirker nasjonale lover	AF Global-nasjonal	Arbeidere Urfolk
37	Marshall	Mandatory Human Rights Due Diligence Risks and Opportunities for Workers and Unions	2023	Utviklingsstudier		Forskningsrapport	Nevnt	Identifisere svakheter ved obligatorisk HRDD og foreslå forbedringer	AF	Arbeidere Forbrukere Sluttbrukere Urfolk Innvandrere
38	McGaughey	Strengthening Australia's Response to Modern Slavery: lessons from Comparative Human Rights Due Diligence Laws	2024	Jus	Rettsvitenskap	Forknings-artikkel	Nevnt	MSA kan forbedres ved å lære av andre lover som har kommet til, f.eks. bruk av pengebøter, midler og brukerinvolvering	AF	Sårbar gruppe som må beskyttes Pådriver Vil la seg påvirke til å følge opp loven Arbeidere Slaver Rettighetshavere
39	Mestad	Åpenhetslova: Viktig lov for næringslivet i kraft frå 1. juli	2022	Jus	Rettsvitenskap	Gjesteleder	Hoved	Hva er de viktigste bestemmelsene i loven?	ÅL	Vil få økt oppmerksomhet rundt anstendige arbeidsforhold og kan etterspørre informasjon Arbeidere Rettighetshavere

40	Mestad	Åpenhetslova. Lovkommentar	2024	Jus		Bok	Hoved	Loven og hvordan bedrifter kan etterfølge den	ÅL	Arbeidstakere med familie Kvinner Barn Lokalsamfunn Stakeholders Rettighetshavere Urfolk
41	Natali	Does better-informed consumer lead to more conscious consumption? Sustainability in the wine sector. The case of ethical and fair-trade supply chain in the Italian wine industry.	2022	Bedrifts-økonomi		PhD-avhandling	Nevnt	Etiske implikasjoner av vinproduksjon og hvordan den kan påvirke forbrukervalg og vinprodusenters kurranssekraft og lønnsomhet	BK	Forbrukere er i økende grad opptatt av bærekraft Arbeidere Misinformerte Må sikres trygge produkter
42	Nissen	The European Union, Emerging Global Business and Human Rights	2022	Jus		Bok	Nevnt	Årsaker til at EU bestemte seg for å lage HSDD-lov?	MR	Sårbar gruppe som må beskyttes Handler ikke alltid iht deres holdninger Utnyttede arbeidere i den tredje verden
43	Nissen	With Statoil as a Prism: Revisiting Key Features and Concerns in Western Oil Companies' Evolving Human Rights Awareness, From the Mid-1990s to the 2000s	2023	Historie	Historie og idehistorie	Forsknings-artikkel	Nevnt	Bruker bedriftshistorie for å undersøke hvorfor oljeindustrien bestemte seg for å jobbe seriøst med menneskerettigheter	MR	Borgere er ultimate aksjeholdere for statseide virksomheter, også innen olje. Dette gjorde at oljeselskapene raskt tok til seg sosiale målsetninger. Arbeidere

44	Nolan	Chasing the Next Shiny Thing: Can Human Rights Due Diligence Effectively Address Labour Exploitation in Global Fashion Supply Chains?	2022	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Nevnt	Hva skal til for at HRDD skal bidra til endring?	AF	Pådrivere/press-punkter Arbeidere Urfolk
45	Moore	A New Social Corporate Purpose: Stakeholders, Legitimate Expectations and Unfair Prejudice	2023	Jus		Forsknings-paper	Nevnt	Argumenter for et skifte fra profittmaksimering til sosiale virksomhetsmål.	MR	Arbeidere
46	O'Brian	In depth-analysis. Commission proposal on corporate sustainability due diligence: analysis from a human rights perspective	2022a	Jus		Forsknings-rapport	Nevnt	Sammenligner CSDDD-søknad med AFET/DROI og internasjonale og nasjonale lover, politikk og retningslinjer, og identifiserer aspekter som bør utbedres.	AF	Stakeholders Aksjeholdere Urfolk Arbeidere Barn Rettighetshavere

47	O'Brian	The Corporate Responsibility to Respect Human Rights: An updated status review	2022b	Jus		Forknings-artikkel	Nevnt	En kritisk gjennomgang av hvordan UNs Human Rights Council's Protect, Respect and Remedy ('Three Pillar') Framework on Business and Human Rights og the Guiding Principles on Business and Human Rights (GPs) har utviklet seg siden 2011, og identifiserer områder som bør utforskes og debatteres.	MR	Kunder Barn Urfolk Arbeidere
48	Platise	From social to legal responsibility: the rise of due diligence laws and their limits	2023	Jus		Forknings-rapport	Nevnt	Å endre internasjonale lover går tregt fordi de bryter med konvensjoner i internasjonale og nasjonal lovgiving	AF	Arbeidere Borgere må forhindres i å bidra til utnyttning av arbeidere
49	Salcito	Human rights and due diligence	2024	Epidemiologi		Bokkapittel	Nevnt	Evolusjonen av HRDD og hvordan disse bør utvikles videre for å fremme rettighetshavernes interesser	AF	Rettighetshavere Lokalbefolkningers rettigheter Urfolks rettigheter Arbeidere

50	Sanchenko	Human rights due diligence in Europe and its potential for Ukraine's recovery	2022	Økonomi		Forsknings-artikkel	Nevnt	HRDD kan brukes i gjenoppbyggingen av Ukraina etter krigen	AF	Forbrukere og borgere har rett til å spørre om informasjon Arbeidere Barn Urfolk
51	Sarfaty	Crowdsourcing Compliance: The Use of WikiRate to Promote Corporate Supply Chain Transparency	2023	Jus og sosial-antropologi	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Nevnt	Utfordringer ved å bruke crowdsourcing for å evaluere hvorvidt lover overholdes	AF	Loven motiverer forbrukere til å gjøre informerte valg Pådriver for endring Kan forbrukere forstå informasjon om brudd?
52	Sjåfjell	Selskapsrett og et Feministisk Bærekraftsperspektiv	2022	Jus		Bok		Hva kan et feministisk bærekraftsperspektiv tilføre selskapsrett?	BK	Kvinner
53	Sjåfjell	Sustainable value creation in the land of milk and honey? The corporate governance role of the Norwegian state.	2023	Jus		Bokkapittel	Nevnt	Den norske stats kontroll i reguleringen av oljeselskaper med direkte kontroll og hvordan dette er knyttet til regulering generelt og til oljefondet	BK	Ansatte Arbeidere Stakeholders (inkludert aksjeholdere)

54	Stubholt	The Norwegian Legislation on Social Sustainability: An overview of the Transparency Act	2023	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel	Hoved	Hva åpenhetslovens viktigste forpliktelser og prinsipper er, hvordan den skiller seg fra tilsvarende lover og hvilke endringer den fører til.	ÅL	Økende oppmerksom til bærekraft fra forbrukere Etterspør informasjon Urfolk
55	Symeonides	Rome II and Cross-Border Violations of Human Rights, Infringements of Personality Rights, and Other Cross-Border Torts	2021	Jus	Rettsvitenskap	Bokkapittel		Utfordringer ved å utvikle internasjonale lover	AF	Sluttbrukere Arbeidere
56	Urbina	Human rights due diligence as a risk management instrument for the mining industry in an energy transition scenario: assessing the Chilean experience	2024	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel		Bruk av HRDD I risikoleidelse i gruvedrift	AF	Forbrukere bekymrer seg for menneskerettigheter og presser fram endring Urfolk Arbeidere Må beskytte populasjonens helse
57	Van der Plog	Investor Obligations: Transformative and Regressive Impacts of the Business and Human Rights Framework	2023	Jus	Rettsvitenskap	Forsknings-artikkel		Noen investerings-selskaper overgår internasjonale lover ved å pålegge investorer et ansvar. Internasjonale lover bør ikke svekke slike initiativer	AF Ansvar	Lokale populasjoner, forbrukere og urfolk som må beskyttes Arbeidere

43 av studiene som inngår i analysen er vitenskapelige artikler, bokkapitler og bøker. De resterende er andre typer publikasjoner. Talspersonene er primært jurister, sekundært økonomer.

3.2 Analyse: Akademiske diskurser

I analysen, koding runde 1 og 2, peker fire overlappende diskurser seg ut: Menneskerettighetsdiskursen, Bærekraftsdiskursen, Arbeidsforholdsdiskursen og Åpenhetslovsdiskursen. I dette kapittelet gjør vi kort rede for hver av disse diskursene.

3.2.1 Menneskerettighetsdiskursen

Sju bidrag har menneskerettigheter som hovedtema. Her er åpenhetsloven bare nevnt. I denne diskursen beskrives menneskerettigheter som en viktig årsak til utviklingen av HRDD-lovverk. Mange av artiklene har et historisk tilsnitt. De fleste bidragene er rettsvitenskapelige, men også samfunnsvitenskapelige og humanistiske bidrag er representert. Forbrukere utgjør i all hovedsak sårbare grupper som arbeidere, kvinner, urfolk og barn som trenger beskyttelse for brudd på menneskerettigheter, men de kan også ha andre roller, f.eks. være overgripere ved kjøp av sex eller være kunder i en mer konvensjonell forstand.

3.2.2 Bærekraftsdiskursen

Elleve artikler omhandler hvordan bedrifter skal forholde seg til bærekraft. Seks av disse er skrevet av jurister og omhandler blant annet hvilke ansvar styret, direktører og aksjeholdere har i den bærekraftige utviklingen. Tre av artiklene er skrevet av økonomer og omhandler virksomhetens rolle i den bærekraftige utviklingen. Heller ikke i denne diskursen er åpenhetsloven et hovedtema, oftest bare nevnt. Forbrukere antas å innta ulike roller, blant annet som en sårbar og til dels misinformert gruppe som trenger beskyttelse for dårlig klima og miljø. De er også kunder, dvs. en viktig kilde til inntekt for bedriftene, og pådrivere for endring i den forstand at de etterspør informasjon om bærekraftige produkter. At forbrukere ikke alltid handler bærekraftige selv om de etterspør produkter, er påpekt (Ditlev-Simonsen, 2022; Nissen, 2022). Det fremgår også at forbrukere kan mangle tillit til ikke-finansiell informasjon fra bedrifter (Krebs, 2023). I denne diskursen finner vi også det eneste bidraget i delstudie 1 som omhandler forbrukeres engasjement i de forhold åpenhetsloven omhandler. Dette er en doktoravhandling som blant annet er basert på kvalitative intervjuer av norske forbrukere, der det blant annet konkluderes med at forbrukernes kjøp av vin knapt er basert på tanker om bærekraft og aldri gjort av hensyn til arbeidsforhold (Natali, 2022).

3.2.3 Arbeidsforholdsdiskursen

26 artikler omhandler HRDD direktiver og lover, og utgjør med dette den mest omfattende diskursen som åpenhetsloven inngår i. Nesten alle artiklene har en jurist som førsteforfatter og er publisert i rettsvitenskapelige tidsskrift. Et viktig tema omhandler forholdet mellom nasjonale HDRR-lover og EUs (kommende) CSDD, der et viktig budskap er at EUs lov bør lære av, og være en rettesnor for, (videre)utvikling av nasjonale lover. Også forholdet mellom det offentlige og det private reises spørsmål ved i denne sammenheng, der det blant annet pekes på at HRDD-lover forpurrer grensen mellom statens ansvar for å beskytte sine borgere og virksomhetenes ansvar for å vise respekt (Krajewski, 2023). Andre tema er hva som karakteriserer ulike HRDD-lover og hva som skal til for at de skal fungere som intendert. Også i denne diskursen er åpenhetsloven stort sett bare nevnt, eventuelt omtalt som et

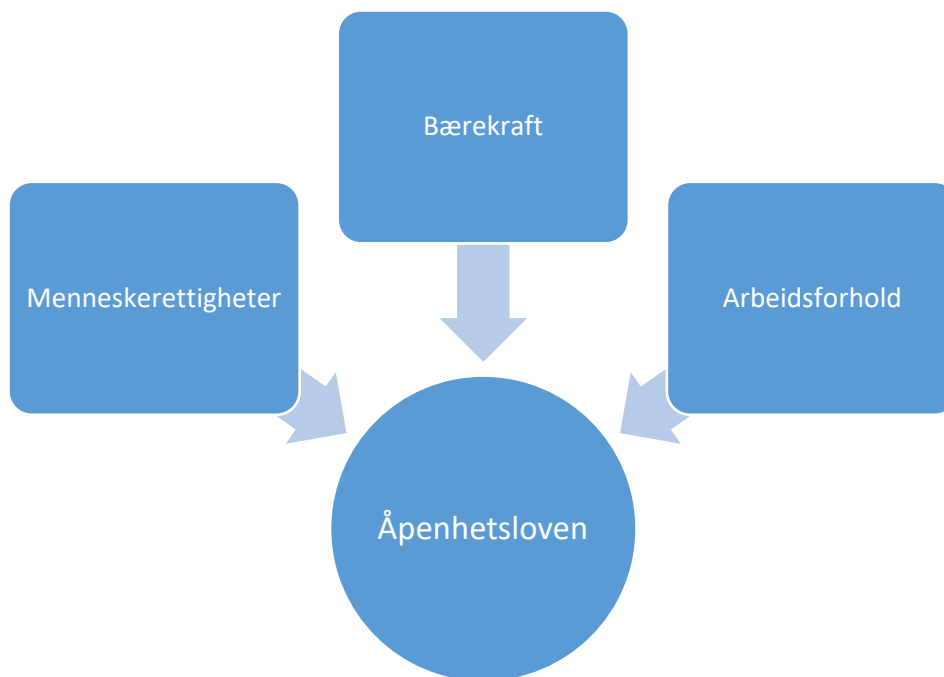
bitema. Forbrukere er ofte omtalt som sårbare grupper eller rettighetshavere med søkelys på arbeidere og til dels lokalbefolkninger og urfolk, men også i en mer konvensjonell forstand som kunder, sluttbrukere og stakeholderes, der de på den ene siden kan være pådrivere for endring i den forstand at de kan ha visse forventinger til, gjøre undersøkelser av virksomheters HRDD-aktivitet (Augenstein, 2002a, 2022b). På den ene siden kan de utgjøre «presspunkter» for endring i en mer rettferdig retning (Nolan, 2022), på den andre siden motarbeide denne aktiviteten gjennom å presse priser (Augenstein, 2022a). Sarfaty (2023) peker på at HRDD-lover motiverer forbrukere til å gjøre informerte valg, men reiser spørsmål ved om forbrukere forstår informasjonen som gis om eventuelle lovbrudd.

3.2.4 Åpenhetslovdiskursen

13 artikler har åpenhetsloven som hovedtema, hvorav ni har en jurist som førsteforfatter og/eller er publisert i et rettsvitenskapelig tidsskrift. Tre av de øvrige har en økonom som førsteforfatter eller er publisert i et økonomisk-administrativt tidsskrift, og én har en samfunnsviter som førsteforfatter. Diskursen har opplysning som mål idet den i all hovedsak gir en beskrivelse og analyse av lovens viktigste prinsipper og antatte virkning. Virksomheters ansvar, f.eks. om loven også bør gjelde små og mellomstore bedrifter (SMB) (Bratsberg, 2022) og om ansvaret både er oppstrøms (bakover i verdikjeden) og nedtrøms (frem mot forbrukere), er diskutert (Elgesem, 2023a; Haugse, 2023). Også i denne diskursen er nasjonale lovers forhold til globale lover belyst (Lae & Smørdal, 2003; Elgesem, 2023). Diskursen skiller seg ut fra de øvrige ved at den er delvis på norsk. Ett av bidragene er en empirisk undersøkelse av norske næringslivslederes kjennskap til, og arbeid med, OECDs retningslinjer for ansvarlig næringsliv, der åpenhetsloven vies særlig oppmerksomhet (Eggereide & Mjelde, 2023).

3.3 Diskusjon: Relasjoner mellom diskurser og kunnskapshull

Som vist i analysen inngår åpenhetsloven i fire akademiske diskurser. Den viktigste diskursen i denne sammenheng er Åpenhetslovdiskursen, hvor åpenhetsloven utgjør et hovedtema. I de øvrige diskursene, Menneskerettighetsdiskursen, Bærekraftsdiskursen og Arbeidsforholdsdiskursen, er åpenhetsloven nesten utelukkende nevnt som et eksempel på at virksomheter i stadig sterkere grad må aktivt forholde seg til menneskerettigheter, miljø og arbeidsforhold i verdikjeden. Som illustrert i figur 3, finner vi det rimelig å anta at Menneskerettighetsdiskursen, Bærekraftsdiskursen og Arbeidsforholdsdiskursen har påvirket utviklingen av Åpenhetslovdiskursen. Ettersom menneskeretter kom tidligere på den politiske agendaen (UN Unirapporten versal Declaration of Human Rights i 1948) enn bærekraft (Vår Felles Framtid, også kalt Brundtland-kommisjonens rapport, fra 1987), er Menneskerettighetsdiskursen plassert til venstre for, og dermed før, Bærekraftsdiskursen.

Figur 3 Relasjoner mellom diskurser

Viktige tema i de fleste av disse diskursene er at utviklingene endrer forholdet mellom det globale og nasjonale og det offentlige og private; samt grad av valgfrihet og ansvar (og dermed makt). Hvordan dette slår ut for enkeltindivider, sosiale grupper og samfunn, f.eks. knyttet til frihet og demokrati, er et uforløst tema som bør styrkes i relevante, akademiske diskurser i tiden fremover.

De fleste akademiske diskurser domineres av rettsvitenskap og økonomi, mens samfunnsvitenskap og humaniora i liten grad er representert. Selv om de overnevnte endringene i høyeste grad vedgår rettighetshavere og forbrukere, er disse i liten grad omhandlet. Isteden er fokus lagt på lovens bestemmelser og virksomhetene. I den grad forbrukere er omtalt, baserer beskrivelsene seg stort sett på antagelser som i varierende grad er forankret i forskning. I dette utvalget er det bare ett bidrag som studerer hvordan norske forbrukere forholder seg til vinprodusenters HRDD-aktivitet (jfr. Natali, 2022). Denne studien viser at forbrukeres kjøp i svært liten grad er basert på hensyn til arbeidsforhold.

I diskursene er forbrukere oftest forstått i en bred forstand der de primært utgjør sårbare grupper – særlig arbeidere, men også kvinner, barn, urfolk, m.m. – som trenger beskyttelse fra uanstendige arbeidsforhold og miljødeleggjeler. I en konvensjonell forstand antas de å både fremme og hemme virksomhetenes HRDD-aktivitet. Fremme, ved å opptre som pådrivere, der de etterspør og undersøker og dermed presser virksomhetene til å overholde sine forpliktelser. Hemme, f.eks. ved at de ikke nødvendigvis forstår informasjonen de får om virksomhetene, f.eks. om lovbrudd (Sarfaty, 2023), at ikke alltid handler som de prediker (f.eks. Ditlev-Simonsen, 2022) og at de presser priser (Augenstein, 2022a). De tilsynelatende ignorante forbrukere identifisert av Natali (2022) er det vanskelig å få øye på i dette materialet. Én studie er imidlertid ikke tilstrekkelig for å og et godt bilde av hvordan forbrukere forholder seg til virksomheters HRDD-aktivitet. For å belyse dette spørsmålet, rapporterer vi derfor i neste kapittel resultatene, analysen og diskusjonen av delstudie 2 som omhandler nettopp dette.

4 Delstudie 2

I dette kapitlet presenteres resultater, analyse og diskusjon av delstudie 2.

4.1 Resultater

Tabell 4 viser et oversiktskart over resultatene i delstudie 2.

Tabell 5: Oversiktskart, delstudie 2. (Kode 2: P=positiv, BP=betinget positiv, N=negativ, A=annet)

#	1 st forfatter	Tittel på publikasjon	Publiseringsår	Land hvor studien ble gjennomført	Produkt	Resultat som gjelder forbrukeres forhold til virksomheters håndtering av arbeidsforhold	Kode 1: Fokus	Kode 2: Betalingsvilje
1	Arnoldussen	What Are People Willing to Pay for Social Sustainability? A Choice Experiment among Dutch Consumers	2022	Nederland		Forbruker er villige til å betale mer for produkter som ikke involverer barnearbeid, lønn som arbeiderne kan leve av og trygt arbeidsmiljø, opplæring, lik lønn mellom kjønn og frihet til å delta i arbeidsforening. Hvor mye mer de er villige til å betale varierer mellom type sosialt ansvar som fremmes, produkter og markedssegmenter.	Arbeidsforhold	P
2	Bartels	Communicating the fair trade message: the roles of reputation and fit	2020	Nederland	Klær	Forbrukeres skepsis mot virksomheters salg av etiske produkter («fair trade») reduseres dersom det er samsvar mellom virksomhetens rykte og markedsføring.	Virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold	BP
3	Belanche	The role of customers in the gig economy: how perceptions of working conditions and service quality influence the use and recommendation of food delivery services	2021	Global, med spanske og amerikanske forbrukere i test-studier	Mat	Forbrukeres intensjoner om å bruke og anbefale virksomheter avhenger av deres oppfatning om arbeidsforhold og kvalitet på service.	Virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold	BP
4	Bhaduri	Do Transparent Business Practices Pay? Exploration of Transparency and Consumer Purchase Intention	2011	USA		Forbrukeres holdninger og kjøpsintensjoner er blant annet påvirket av virksomheters åpenhet om produkter, pris og kvalitet.	Åpenhet	BP
5	Blechingberg-Kilpi	Corporate and Social Responsibility Perspectives of Finnish Fashion Retailers and Consumers	2020	Finland	Klær	Forbrukere peker på en manglende oppmerksomhet om arbeidsforhold i media.	Arbeidsforhold	A

6	Campbell	Preferences for sustainability and supply chain worker conditions: Evidence during COVID-19	2022	USA		Forbrukere evaluerer bærekraftighet høyt, men krever kompensasjon for å velge produkter som bedrer arbeidsforhold.	Arbeidsforhold	BP
7	Carrington	Consuming Worker Exploitation? Accounts and Justifications for Consumer (In)action to Modern Slavery	2021	Storbritannia		Forbrukere engasjerer seg lite i moderne slaveri gjennom nøytraliserings-teknikker som fornektning av ansvar, ofre, skade og bevis.	Arbeidsforhold	N
8	Dean	Effects of Corporate Reputation, Response, and Responsibility for a Crisis Event	2004	USA		En upassende respons fra en "dårlig" virksomhet kan gi økt oppmerksomhet mens den fra en «god» virksomhet kan gi svekket oppmerksomhet.	Virksomheters håndtering av arbeidsforhold	BP
9	Dixon	Young consumers' considerations of healthy working conditions in purchasing decisions: a qualitative examination	2016	Kanada		Studenters betalingsvilje øker 17.5% for produkter til \$100 som er produsert under gode helsemessige forhold, men betalingsviljen reduseres ved manglende informasjon om arbeidsvilkår, begrenset tilgang på denne typen produkter og høy pris.	Arbeidsforhold Virksomheters håndtering av arbeidsforhold	BP
10	Drichoutis	How Much Do Consumers Care about Farm Labour Exploitation?	2017a	Hellas	Mat	Forbrukere interesserer seg for bøndenes arbeidsvilkår. Når en holder andre variable konstant, responderer de på endringer i bøndenes dagslønn.	Arbeidsforhold	P
11	Drichoutis	Consumer preferences for fair labour certification	2017b	Hellas	Mat	Forbrukere bryr seg om bøndenes arbeidsvilkår.	Arbeidsforhold	P
12	Egels-Zandén	Supply Chain Transparency as a Consumer or Corporate Tool: The Case of Nudie Jeans Co	2015	Sverige	Klær	Forbrukere påvirker ikke virksomheter til åpenhet, men åpenhet øker deres betalingsvilje.	Åpenhet	P

13	Gildea	Consumer Survey Confirms Corporate Social Action Affects Buying Decisions	1994	USA		Forbrukere rangerer virksomheter som behandler arbeidere ansvarlig høyt.	Virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold	P
14	Hasanzade	Selecting decision-relevant ethical product attributes for grocery shopping	2018	Tyskland	Mat	Forbrukere rangerer informasjon om dyrevelferd høyest, fulgt av informasjon om arbeidsforhold og miljø.	Arbeidsforhold	BP
15	He	Do you reap what you sow? Driving mechanism of supply chain transparency on consumers' indirect reciprocity	2023	Kina	Mat	Åpenhet øker forbrukeres tillit og gjør dem mer mottakelig for virksomheter som hjelper sårbare grupper i verdikjeden.	Åpenhet	P
16	Healy	Sceptics or supporters? Consumers' views of work in the gig economy	2020	Australia		Forbrukere har medfølelse for freelance arbeidernes vilkår, men ser også arbeidets fleksibilitet som en mulighet for jobbsøkere.	Arbeidsforhold	BP
17	Hohn	Ethical Purchasing— Knowledge- and Person-Related Inhibitors to Consumption of Fair Fashion	2020	Tyskland	Klær	Forbrukere har begrenset kunnskap om verdikjeder på klær. Tradisjonelle produkttegenskaper som pris og kvalitet samt behov for å uttrykke identitet og tilhørighet trumfer støtte til bedring av arbeidsforhold.	Arbeidsforhold	N
18	Howard	Consumer willingness to pay for domestic 'fair trade': Evidence from the United States	2008	USA		Forbrukere er villige til å betale 68% mer for bedre arbeidsforhold. Forbrukere som handler organiske og miljøvennlige produkter vil betale mest.	Arbeidsforhold	P
19	Hwang	Generation Y's moral obligation and purchase intentions for organic, fair-trade, and recycled apparel products	2015	USA		Generasjon Y mangler kunnskap om klesbransjen bærekraft, spesielt om rettferdig handel. Kvinner er mer positive til å handle rettferdig enn menn.	Arbeidsforhold Virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold	A

20	Ingram	Consumers' Evaluation of Unethical Marketing Behaviors: The Role of Customer Commitment	2005	USA		Forbrukeres tilknytning til virksomheter avhenger av deres antatte rettferdighet. Sterkt tilknyttede forbrukere vil tilgi virksomheter som volder begrenset skade, men bli desto mer skuffet dersom skadens antatte omfang er stor.	Virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold	BP
21	Jung	Perfect or Imperfect Duties? Developing a Moral Responsibility Framework for Corporate Sustainability from the Consumer Perspective	2017	USA		Handtering av arbeidsforhold og miljø er virksomhetens viktigste plikt, deretter kommuneutvikling og transparens. Oppfatningene varierer med demografiske karakteristikk.	Virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold	P
22	Kang	Building Trust Between Consumers and Corporations: The Role of Consumer Perceptions of Transparency and Social Responsibility	2014	USA		Forbrukere mener at virksomheter som er åpen om produksjon- og arbeidsforhold og som gir tilbake til samfunnet påvirker forbrukeres tillit og holdninger til virksomheten, som igjen øker deres betalingsvilje og spredning av positive rykter.	Åpenhet	P
23	Kingston	TOMS and the Citizen-Consumer: Assessing the Impacts of Socially-Minded Consumption	2016	USA	Klær	Studenter synes det er utfordrende å engasjere seg i sosiale forhold utenfor lokalsamfunnet og skaffe penger som kan lindre bekymringer knyttet til legitimitet og åpenhet.	Arbeidsforhold Åpenhet	BP
24	Kimeldorf	Consumers with a conscience: will they pay more?	2006	USA	Klær	Forbrukeres vilje til å kjøpe produkter fra virksomheter med gode arbeidsvilkår svekkes når prisen øker og 30% vurderer å kjøpe produkter fra virksomheter med dårlige arbeidsvilkår	Virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold	BP
25	Kink-Lehmann	Jumping on the Bandwagon of Responsibility—Or Not? Consumers' Perceived Role in the Meat Sector	2022	Tyskland	Mat (kjøtt)	Forbrukere rangerer hensynet til landbruk høyere enn til matsikkerhet, slakt, transport, miljø og arbeidsforhold.	Arbeidsforhold	BP

26	Kraft	Consumer Trust in Social Responsibility Communications: The Role of Supply Chain Visibility	2022	USA		Åpenhet om verdikjeden styrker forbrukeres tillit og kan være lønnsom dersom forbrukere er «prososiale», har lav generell tillit eller dersom virksomhetene er små.	Åpenhet	BP
27	Kraft	Supply Chain Visibility and Social Responsibility: Investigating Consumers' Behaviors and Motives	2018	USA		Forbrukere verdsetter virksomheters åpenhet oppstrøms i verdikjeden mest.	Åpenhet	A
28	McClenachan	Consciousness for fair consumption: conceptualization, scale development and empirical validation	2016	USA	Mat (fisk)	Forbrukere er villige til å betale mer for økologiske, lokale og sosialt ansvarlige (lav lønn, barnarbeid m.m.) produkter, men minst for de sosial ansvarlige.	Arbeidsforhold	BP
29	Miller	Exploring US Millennial consumers' consumption values in relation to traditional and social cause apparel product attributes and purchase intentions	2017	USA	Klær	Studenter rangerer tradisjonelle produkttegenskaper (pris, kvalitet m.m.) høyere enn produkter som fremmer gode arbeidsforhold, åpenhet og miljø.	Arbeidsforhold Åpenhet	BP
30	Nakano	Evaluation of Corporate Social Responsibility by Consumers: Use of Organic Material and Long Working Hours of Employees	2019	Japan		Forbrukeres betalingsvilje øker ved økologiske produkter, men reduseres dersom disse produktene er produsert under uanstendige arbeidsforhold.	Arbeidsforhold	BP
31	Navrátilová	Fair trade products and sustainable consumer behaviour	2019	Tsjekkoslovakia		Forbrukere er villig til å kjøpe produkter dersom prisen reflekterer kvalitet, er miljøvennlig og produsert under gode arbeidsforhold.	Arbeidsforhold	BP

32	Neumann	Consumer demand as a driver of improved working conditions: the 'Ergo-Brand' proposition	2014	Kanada og Sverige		Forbrukere foretrekker produkter som produseres under anstendige arbeidsforhold, men kvalitet og pris rangeres høyere. Manglende informasjon om arbeidsvilkår er en barriere.	Arbeidsforhold	BP
33	Page	Corporate Reputation: What Do Consumers Really Care About?	2005	Storbritannia		Faktorer som påvirker en virksomhets rykte mest er rettfærdig kundebehandling og godt lederskap og suksess heller enn sosialt ansvar.	Virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold	BP
34	Plasek	Environmental, Health or Social Impacts? Investigating Ethical Food Consumption Behavior in the Case of Palm Oil-Free Foods	2022	Ungarn	Mat	Hensynet til barnearbeid påvirker ikke forbrukeres kjøp av palmeoljefrie produkter.	Arbeidsforhold	N
35	Rausch	Does sustainability really matter to consumers? Assessing the importance of online shop and apparel product attributes	2021	Tyskland	Klær	Passform og komfort, pris og kvalitet rangeres høyere enn bærekraft. Blant bærekraftige produkter rangeres produktets levetid, rettfærdig lønn og arbeidsforhold og en miljøvennlig produksjonsprosess høyest. Betalingsviljen øker med 20% for de tre sistnevnte egenskapene.	Arbeidsforhold	BP
36	Roozen	The power of negative publicity on the fast fashion industry	2020	Belgia	Klær	Negative (audiovisuell og skriftlig) publisitet rundt klesbransjens påvirkning på miljø eller arbeidsforhold påvirker forbrukeres holdninger til industrien.	Virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold	BP
37	Rossi	Consumers preferences and social sustainability: a discrete choice experiment on 'Quality Agricultural Work' ethical label in the Italian fruit sector	2024	Italia	Mat	Forbrukere er villige til å betale mer for frukt produsert under rettfærdige arbeidsforhold	Arbeidsforhold	P
38	Rudell	Shopping with a social conscience: Consumer attitudes toward sweatshop labor	2006	USA	Klær	Forbrukere må koble informasjon om etikk med andre produkttegnegenskaper og tidligere kunnskaper om erfaringer.	Arbeidsforhold	A

39	Schulz	Social Justice Attitudes and Concerns for Labor Standards: An Empirical Investigation of the Theory of Planned Behaviors and Consumer Actions	2017	USA		Forbrukere som er opptatt av sosial rettferdighet er mindre tilbøyelig til å handle med virksomheter som bryter menneske- og arbeidsrettigheter.	Virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold	P
40	Smith	Consumer 'appetite' for workers' rights in the Australian 'gig' economy	2021	Australia		Forbrukere har lav bevissthet rundt freelance økonomien ("gig economy"). Selv om stor andel er villige til å betale mer for å bedre arbeidsforholdene, vil dette neppe føre til at arbeidsforholdene bedres.	Virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold	BP/N
41	Stringer	As cheap as humanly possible: why consumers care less about worker welfare	2022	Australia	Klær	Forbrukere føler distanse til forhold som har med arbeidsforhold å gjøre og strever med å knytte dette til moderne slaveri. Det er en underliggende enighet om at utnytting av arbeidere er en akseptabel forutsetning for å sikre klær til lave priser.	Arbeidsforhold	N
42	Saayman	Do wine tourists care about the labourer?	2019	Sør-Afrika	Mat	80% av vinturister er villige til å betale mer for vin produsert under sosial ansvarlige arbeidsforhold. Disse forbrukerne er typisk unge.	Arbeidsforhold	P
43	Thiermann	Enhancing employment conditions for migrant seasonal workers—Assessing consumer preferences for 'fair-labour' apples		Tyskland		Forbrukeres sannsynlighet for å velge et eple øker med 85% dersom eplet er produsert under anstendige arbeidsforhold i innvandreres sesongarbeid. Høyere minimumslønn, inkludering av innvandrere i velferdssystemet, ekstra betalt for søndagsarbeid ble rangert høyere enn bedre overnattingsmuligheter og begrensninger på arbeid..	Arbeidsforhold	P
44	Tully	The Role of the Beneficiary in Willingness to Pay for Socially Responsible Products: A Meta-analysis	2014			Forbrukere er villige til å betale 16.8% mer for, og 60% av forbrukere er villige til å betale mer for, sosial ansvarlige produkter. Forbrukere er villige til å betale mer for produkter som bedrer menneskers vilkår (f.eks. arbeidsforhold) enn miljø.	Arbeidsforhold	P

45	Uchiyama	Working Conditions of Online Food Delivery Gig Workers from A Consumer Perspective in China: A Lesson for Malaysia	2022	Kina	Mat	Til tross for at kinesiske forbrukere har god kunnskap om uanstendige arbeidsforhold blant freelance-arbeidere i matindustrien, har de liten innflytelse på arbeidsforholdene.	Arbeidsforhold	A
46	Xia	A Profit-Driven Approach to Building a 'People-Responsible' Supply Chain	2014	USA		En proaktiv investering i en sosialt ansvarlig verdikjede kan øke virksomheters konkurransekraft og økonomiske resultater, noe som taler for en lønnsomhetsdrevet strategi for å bedre virksomheters sosiale ansvar.	Virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold	P

Tabell 4 viser at de fleste bidragene omhandler forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeden, dernest virksomhetenes håndtering av disse, herunder ved å utvise åpenhet om disse betingelsene. Studiene er publisert mellom 1994 og 2023, og gjennomført i USA og andre vestlige land. Tre studier er gjennomført i Norden – to i Sverige og én i Finland.

4.2 Analyse

I de følgende delkapitlene syntetiseres bidragene som omhandler henholdsvis (1) forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeden generelt, (2) virksomhetenes håndtering av disse, herunder (3) deres åpenhet om arbeidsforholdene i verdikjeden. Noen bidrag lot seg vanskelig gruppere i disse kategoriene, og er omtalt under overskriften «Annet».

4.2.1 Arbeidsforhold

Bidragene som omhandler forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeder er publisert mellom 2014 og 2022. De omhandler forbrukere i mange land, hvorav ett bidrag kommer fra et ikke-vestlig land. To bidrag er fra Norden (Finland og Sverige) (Blechingberg-Kilpi & Grant, 2020; Neumann et al., 2014). De fleste bidragene omhandler mat og klær og er betinget positive til å betale mer for produkter som bedrer arbeidsforholdene i verdikjeden. Betingelsene går ofte ut på at de er villige til å betale mer, men enda mer for konvensjonelle produkttegenskaper som pris og kvalitet eller for produkter som fremmer identitet, dyrevelferd eller miljø (McClenahan et al., 2016; Miller et al., 2017; Neumann et al., 2014; Rausch et al., 2021). At produktet har samme kvalitet, er også en forutsetning (Dixon et al., 2016; Hasanzade et al., 2018; Navrátilová et al., 2019). En del bidrag viser at forbrukere er positive til å betale mer, og gjerne mer for denne type produkter enn for andre (Tully & Winer, 2014; Arnoldussen et al., 2022). Noen få bidrag viser at forbrukere er negative til å betale mer for produkter som bedrer arbeidsforhold, enten fordi de engasjerer seg lite i moderne slaveri (Carrington et al., 2021; Stringer et al., 2022), eller fordi de prioriterer konvensjonelle produkttegenskaper som pris og kvalitet (Hohn & Durach, 2020).

4.2.2 Virksomheters håndtering

En del bidrag omhandler forbrukeres forhold til virksomheters arbeidsvilkår i verdikjeden. I likhet med bidragene som omhandler forbrukeres forhold til arbeidsvilkår generelt, viser de fleste at forbrukere er betinget positive til å betale for produkter fra virksomheter som håndterer arbeidsforholdene i verdikjeden på en ansvarlig måte (Belanche et al., 2021). Faktorer som påvirker deres betalingsvilje avhenger i stor grad av hvilken informasjon de har om virksomhetene (Dixon et al., 2016; Roozen & Raedts, 2020; Dean, 2004; Ingram et al., 2005), eventuelt hvilke andre prioriteringer de har (Belanche et al., 2021; Kimeldorf et al., 2006; Page & Fearn, 2005). Blant annet bør det være samsvar mellom virksomhetenes rykte og markedsføring (Bartels et al., 2020). Et mindretall av bidragene er ubetinget positive, og mener at forbrukere prioriterer virksomhetenes håndtering av arbeidsforhold høyt og at virksomheter som etterlever deres prioritering vil oppleve økt konkurransekraft (Gildea, 1994; Jung & Ha-Brookshire, 2017; Schulz & Braekkan, 2017; Xia et al., 2014). Ingen bidrag konkluderer med at virksomhetenes håndtering har liten eller ingen betydning for forbrukeres vilje til å handle med dem. Én studie påpeker imidlertid at virksomheter ikke nødvendigvis vil bedre arbeideres vilkår selv om salget øker (Smith et al., 2021). De fleste studiene er gjennomført i USA og publisert mellom 1994 og 2021, hvorav flere er om lag 20 år gamle.

4.2.3 Åpenhet

Et mindretall av bidragene (6-7) handler om virksomhetenes åpenhet om arbeidsforhold i verdikjeden og er publisert mellom 2011 og 2023. De fleste kommer fra USA, men Sverige er representert. Bidragene viser at åpenhet fremmer forbrukeres vilje til å betale for produkter og øker virksomhetenes konkurransekraft (Egels-Zandén & Hansson, 2015; He, 2023; Kang & Hustvedt, 2014). Andre bidrag viser at forbrukeres vilje til å betale for produkter avhenger mer av egenskaper ved produkter og forbrukere enn virksomhetenes åpenhet (Bhaduri & Ha-Brookshire, 2011; Kraft et al., 2022).

4.2.4 Annet: betydningen av kunnskap

Fire bidrag lot seg vanskelig gruppere i de tre overnevnte kategoriene. Disse omhandler alle betydningen av kunnskap, der det pekes på at forbrukere verdsetter virksomheters åpenhet om verdikjeder (Kraft et al., 2018), men at de ofte mangler informasjon om dette (Hwang et al., 2015), blant annet via media (Blechingberg-Kilpi & Grant, 2020). God kunnskap innebærer imidlertid ikke at arbeidsforholdene vil bedres i utsatte bransjer (Uchiyama et al., 2022).

4.3 Diskusjon

Delstudie 2 viser at tidligere studier av forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeder stort sett er gjennomført i USA og andre deler av den vestlige verden. Svært få av de identifiserte studiene er gjennomført i Norden og ingen er identifisert i Norge. Dermed utgjør Natalis (2022) studie som ble identifisert i delstudie 1 fortsatt den eneste som omhandler norske forbrukeres forhold til virksomheters håndtering av arbeidsforhold (se kapittel 3.2). Dette bekrefter at det i tiden som kommer bør gjennomføres en studie av norske forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeder.

Tidligere studier indikerer at forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeder varierer mellom produkter (mat, klær, e.a.), forbrukersegmenter (kjønn, alder, e.a.) og hvilke typer betingelser i arbeidsforholdene det er snakk om (barnearbeid, lønn e.a.). Begrenset tilgang på informasjon og manglende kunnskap om virksomheters håndtering av arbeidsforhold i verdikjeden kan også være en utfordring (Neumann, 2014). Disse funnene kan kobles til studien av Sarfaty (2023), gjengitt i delstudie 1, som reiser spørsmål ved om forbrukere forstår informasjonen som gis om eventuelle lovbrudd. Også dette bør undersøkes nærmere blant norske forbrukere.

Et holdning-handling-gap er også observert i tidligere studier i den forstand at det er flere forbrukere som er positive til å kjøpe fairtrade-sertifiserte produkter enn dem som faktisk kjøper dem (jfr. Jaffee, 2014). I hvilken grad disse studiene måler forbrukeres forhold til arbeidernes betingelser heller enn deres kjennskap til denne merkeordningen, ønske om å prøve nye produkter, tilbøyelighet til å følge sosiale normer og trender, identitet og tilhørighet, m.m., er imidlertid usikkert. Denne studien har bekreftet at holdning-handling-gapet også gjør seg gjeldende i studier som omhandler forbrukeres forhold til arbeidernes betingelser mer direkte. I tillegg har den vist at dette gapet også kan observeres i studier av forbrukeres forhold til virksomheters håndtering av arbeidsforhold i verdikjeden, herunder deres åpenhet om dette. Hvorvidt disse gapene skyldes at forbrukere ikke bryr seg om å

handle etisk, eller at de møter barrierer når de tenker å gjøre det, er usikkert (jfr. Reczek & Irwin, 2015), og bør studeres nærmere.

Endelig merker vi oss at ingen av de identifiserte studiene måler forbrukeres forhold til arbeidsvilkår i verdikjeder over tid. I flere studier fremstår forbrukere likevel som pådrivere for endring i den forstand at deres vilje til å kjøpe produkter synes å være påvirket av informasjon om hvordan virksomhetene håndterer arbeidsforhold i verdikjeder i positiv eller negativ retning. Disse observasjonene kan kobles til resultater i delstudie 1 som viser at forbrukere antas å være stadig mer opptatt av de forhold som åpenhetsloven er ment å regulere. I hvilken grad disse antagelsen bygger på vitenskapelige metoder som evner å måle endring, er i disse studiene ikke spesifisert. Som tidligere nevnt, er åpenhetslovens suksess blant annet avhengig av at allmenheten følger med, og bryr seg om, det arbeidet virksomhetene gjør etter loven (Haugse et al., 2022). Et mål for fremtidige studier bør være å undersøke i hvilken grad, og på hvilken måte, forbrukeres forhold til de aktiviteter som åpenhetsloven er ment å regulere faktisk endrer seg over tid.

5 Konklusjon

Denne studien baserer seg på to kartleggingsoversikter. Den første omhandler tidligere forskning på åpenhetsloven og hvilke akademiske diskurser loven inngår i. Studien viser at åpenhetsloven utgjør et hovedtema i en egen diskurs med mål om å opplyse om loven og dens konsekvenser for virksomheter. Ut over dette er åpenhetsloven nevnt i andre diskurser som omhandler virksomheters arbeid med menneskerettigheter, bærekraft og arbeidsforhold. Diskursene har primært jurister som talspersoner, sekundært økonomer, selv om også samfunnsvitere er representert, særlig når fokus er lagt på menneskerettigheter. Et sterkere tilslag av samfunnsvitere vil kunne styrke kunnskapen om rettighetshaveres forhold til åpenhetsloven i fremtidige studier.

Den andre studien omhandler tidligere forskning på forbrukeres forhold til de aktiviteter som åpenhetsloven er ment å regulere. Tidligere studier viser at forbrukeres forhold til arbeidsvilkår og virksomhetenes åpenhet om, og håndtering av, disse varierer mellom markeder (klær, mat, m.m.), forbrukersegmenter (kjønn, alder m.m.) og type arbeidsvilkår (barnearbeid, lav lønn, m.m.). Tidligere studier problematiserer også forholdet mellom forbrukeres kunnskap, holdninger og handlinger, der blant annet hensyn til arbeidsforhold kan rangeres høyere eller lavere enn andre etiske hensyn (økologisk landbruk, miljø, dyrevelferd, m.m.). Vi merker oss blant annet at det reises spørsmål ved om forbrukere forstår informasjonen som gis om eventuelle lovbrudd (jfr. Sarfaty, 2023).

Alt i alt peker tidligere studier på en rekke faktorer som kan påvirke forbrukeres forhold til åpenhetsloven. Da åpenhetslovens suksess blant annet avhenger av forbrukeres forhold til de aktiviteter som loven er ment å regulere (Haugse et al., 2022), bør disse faktorene undersøkes i en norsk kontekst, gjerne med vitenskapelige metoder som evner å måle endringer over tid.

Referanser

Arnoldussen, F., Koetse, M. J., de Bruyn, S. M. & Kuik, O. (2022) What Are People Willing to Pay for Social Sustainability? A Choice Experiment among Dutch Consumers. *Sustainability*, 14(21).

Augenstein, D., Baroncelli, S. & Farkas, O. (2022a) Between Private Governance and Public Regulation: Covid-19 and Workers' Rights in Global Garment Supply Chains. *International Community Law Review*, 24, 79–99.

Augenstein, D. (2022b) Towards a new legal consensus on business and human rights: A 10th anniversary essay. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 40(1), 35–55.

Bartels, J., Reinders, M. J., Broersen, C. & Hendriks, S. (2020) Communicating the fair trade message: the roles of reputation and fit. *International Journal of Advertising*, 39(4), 523-547.

Belanche, D., Casalo, L. V., Flavián, C. & Pérez-Rueda, A. (2021) The role of customers in the gig economy: how perceptions of working conditions and service quality influence the use and recommendation of food delivery services. *Service Business*, 15(1), 45-75.

Bennett, E. A. (2020) The Global FairTrade Movement: For Whom, By Whom, How, and What Next. *The Cambridge Handbook of Environmental Sociology*, 2(2), 459-477.

Bhaduri, G. & Ha-Brookshire, J. E. (2011) Do Transparent Business Practices Pay? Exploration of Transparency and Consumer Purchase Intention. *Clothing and Textiles Research Journal*, 29(2), 135-149.

Blechingberg-Kilpi, P. & Grant, D. B. (2020) Corporate and Social Responsibility Perspectives of Finnish Fashion Retailers and Consumers CSR, Sustainability, Ethics and Governance, 55-71.

Borch, A., Thorvik, T., Ødemark, I. L. & Wollscheid, S. (2024) Kunnskapsoppsummeringer for samfunnsvitere. Oslo: Cappelen Damm Akademiske.

Borch, A. (2022) Children's Connections to People and the World Around Them. A Critical Discourse Review of Academic Literature. *Social Inclusion*, 10(4), 39-52.

Bose, D. (2023a) Decentring Narratives around Business and Human Rights Instruments: An Example of the French Devoir de Vigilance Law. *Business and Human Rights Journal* (2023), 8, 18–42.

Bose, D. (2023b) Theoretical Aspects of Human Rights Due Diligence: The Interpersonal Justice Process. I G. Sluiter og N. Touw (red.) *Moving corporate social responsibility towards human rights due diligence legislation*. Springer/TMC Asser Press.

Bratsberg, S. L. H. (2022) Vi må ha alle med på bærekraftsreisen. Vi står ved et veiskille og ESP-gapene må tettes. *Praktisk økonomi & finans*, 3. 235-239.

- Bright, C. & Bueno, N. (2023) Mandatory Human Rights Due Diligence. I A. Ewing (red.) Teaching Business and Human Rights, s. 144-159, Edward Elgar.
- Brooke, P. & Haugen, H. M. (2022) Anti Human Trafficking. The Salvation Army and Advocacy. *Diaconia*, 13, 5–28.
- Bråthen, T. & Mindre, S. W. (2023) To What Extent Must, and Can, the Boards of Norwegian Limited Liability Companies and Public Limited Liability Companies Consider Sustainability? *Oslo Law Review*, 10(2), 1-15.
- Campbell, N., Copfer, J. & Villas-Boas, S. B. (2022) Applied Economic Perspectives and Policy, 44(4), 1637-1659.
- Carrington, M., Chatzidakis, A. & Shaw, D. (2021) Consuming Worker Exploitation? Accounts and Justifications for Consumer (In)action to Modern Slavery. *Work Employment and Society*, 35(3), 432-450.
- Chessel, M. E. (2022) Sugar, dresses, sweat and tears: A historical approach to buying ethics. *Sociologie du Travail*, 64(2).
- Cordero-Moss, G. (2024) *Oslo Law Review*, Corporate Social Responsibility and the Norwegian Transparency Act: the Importance of Choice of Law, 10(2).
- Christoffersen, M. B. (2023) Liability for Shareholders and Directors of Limited Liability Companies, for CSR-Related Breaches. *Oslo Law Review*, 10(2), 1-7.
- Dadush, S., Schönfelder, D. & Braun, B. (2023) Complying with Mandatory Human Rights Due Diligence Legislation through Shared-Responsibility Contracting: The Example of Germany's Supply Chain Act (LkSG). I D. Snyder & S. A. Maslow (red.) I Contracts for Responsible and Sustainable Supply Chains: Model Contract Clauses, Legal Analysis, and Practical Perspectives. ABA Business Law Section.
- Dean, D. H. (2004) Consumers reactions to negative publicity. *Journal of Business Communication*, 4(2), 192-211.
- Deba, S. (2023) Mandatory human rights due diligence laws in Europe: A mirage for rightsholders? *Leiden Journal of International Law*, 36, 389–414.
- De Kluiver, H. (2023). Towards a Framework for Effective Regulatory Supervision of Sustainability Governance in Accordance with the EU CSDD Directive. A Comparative Study. *European Company and Financial Law Review*, 20(1), 203–239.
- Ditlev-Simonsen, C. (2021) Hvordan bidrar åpenhetsloven – og hva innebærer den for din bedrift? *Magma* 05/2021.
- Ditlev-Simonsen, C. (2022) A Guide to Sustainable Corporate Responsibility. From Theory to Action. Palgrave-MacMillan.

Dixon, S. M., Nordvall, A. C., Cukier, W. & Neumann, W. P. (2017) Young consumers' considerations of healthy working conditions in purchasing decisions: a qualitative examination. *Ergonomics*, 60(5), 601-612.

Drichoutis, A. C. (2017a) How Much Do Consumers Care about Farm Labour Exploitation? *Agricultural Economics Review*, 18(1), 48-61.

Drichoutis, A. C., Vassilopoulos, A., Lusk, J. L. & Nayga, R. M. (2017b) Consumer preferences for fair labour certification *European Review of Agricultural Economics*, 44(3), 455-474.

Egels-Zandén, N. & Hansson, N. (2015) Supply Chain Transparency as a Consumer or Corporate Tool: The Case of Nudie Jeans Co. *Journal of Consumer Policy*, 39(4), 377-395.

Eggereide, S. S. og Mjelde, M.S OECDs retningslinjer for ansvarlig næringsliv. Kontaktpunktets undersøkelse om kjennskap og arbeidsmetoder i næringslivet. Sentio Research Norge.
https://files.nettsteder.regjeringen.no/wpuploads01/sites/263/2023/06/2023_Rapport_Kontakt_punktets_naeringslivsundersokelse_ENDELIG.pdf

Elgesem, F. (2023a) The Role of Soft Law in the Application of the Law: The Norwegian Perspective. *Oslo Law Review*, 10(2), 1-8.

Elgesem, F. (2023b) Åpenhetsloven – må man gjøre aktsomhetsvurderinger knyttet til risikoer i nedstrøms aktiviteter? *Lov og Rett*, vol. 62, 2023, s. 205–206.

European Commission (2024) Corporate sustainability due diligence.
https://commission.europa.eu/business-economy-euro/doing-business-eu/corporate-sustainability-due-diligence_en

European Council (2024) Corporate sustainability due diligence: Council gives its final approval. Press release, 24 mai 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/24/corporate-sustainability-due-diligence-council-gives-its-final-approval/>

Gildea, R. L. (1994) Consumer Survey Confirms Corporate Social Action Affects Buying Decisions. *Public Relations Quarterly*, 39(4), 20-21.

Gåskjenn, N. K. (2022) Supply Chain Due Diligence's Influence on Supply Chain Strategies: An Analysis on the Upcoming Norwegian Transparency Act. Dissertation. Management with Specialization in Strategy & Entrepreneurship, at the Universidade Católica Portuguesa.

Hasanzade, V., Osburg, V. S. & Toporowski, W. (2018) Selecting decision-relevant ethical product attributes for grocery shopping. *Management Decision*, 56(3), 584-602.

Haugse, O. A. & Oftebro, M. K. (2023) Innebærer åpenhetsloven en plikt til aktsomhetsvurderinger knyttet til nedstrøms aktiviteter? *Lov og Rett*, 62, 607–612.

Haugse, M. K., Hurlen, M. S., Oftebro, O. A., Platou, T., Lie & N. K. (2023b) Åpenhetsloven i praksis. Cappelen Damm Akademisk.

He, S. H. (2023) Do you reap what you sow? Driving mechanism of supply chain transparency on consumers' indirect reciprocity. *Frontiers in Psychology*, 14(0).

Healy, J., Pekarek, A. & Vromen, A. (2020) *New Technology Work and Employment*, 35(1), 1-19.

Hess, D. (2022) The Challenge of Modern Slavery in Global Supply Chains. *Georgetown Journal of International Affairs*, 23(1), 35-42.

Heerdt, D. & Roorda, L. (2023) Lessons Learned in Qatar: The Role of the Netherlands and Its Businesses in Addressing Human Rights Abuses in Mega-Sporting Events. *Netherlands International Law Review*, 70, 19–64.

Hohn, M. M. & Durach, C. F. (2020), Ethical Purchasing—Knowledge- and Person-Related Inhibitors to Consumption of Fair Fashion, *Management for Professionals*, 267-282.

Howard, P. H. & Allen, P. (2008) Renewable Agriculture and Food Systems. Consumer willingness to pay for domestic 'fair trade': Evidence from the United States. *Renewable Agriculture and Food Systems*, 23(3), 235-242.

Hwang, C. G., Lee, Y. A. & Diddi, S. (2015) Generation Y's moral obligation and purchase intentions for organic, fair-trade, and recycled apparel products. *International Journal of Fashion Design, Technology and Education*, 8(2), 97-107.

ILO (2022). Global estimates of modern slavery forced labour and forced marriage. International Labour Office.

Ims, K. & Zsolnai, L. (2023) Fairtrade and Illycaffè. *Palgrave Studies in Sustainable Business in Association with Future Earth*, 0(0), 119-132.

Ingram, Rhea, Skinner, Steven J., Taylor & Valerie A. (2005) Consumers' Evaluation of Unethical Marketing Behaviors: The Role of Customer Commitment. *Journal of Business Ethics*, 62(3), 237-252.

Jaffee, D. (2014) Review of Buying into fair trade: Culture, morality, and consumption. *American Journal of Sociology*, 119(5), 1493-1495.

Jault-Seseke, F. (2023) A Comparison of the French and German Transparency Laws. *Oslo Law Review*, 10(2), 1–8.

Jung, S. & Ha-Brookshire, J. (2017) Perfect or Imperfect Duties? Developing a Moral Responsibility Framework for Corporate Sustainability from the Consumer Perspective. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 24(4), 326-340.

Jurić, D., Zubović, A. & Čulinović-Herc, E. (2022) Large companies saving people and the planet – reflections on the personal scope of the application of the corporate sustainability due diligence directive. *Intereulaweast*, Vol. IX(2), 2022.

Kang, J. Y. & Hustvedt, G. (2014) Building Trust Between Consumers and Corporations: The Role of Consumer Perceptions of Transparency and Social Responsibility. *Journal of Business Ethics*, 125(2), 253-265.

Kaupa, C. (2024) Can Corporations Use Carbon Offsets to Meet Emission Reduction Obligations? VU University Amsterdam Legal Studies Paper Series Forthcoming. <https://ssrn.com/abstract=4773163>.

Kelkar, V. & Katole, H. J. (2023) An overview of non-financial reporting practices around the world. An overview of non-financial reporting practices around the world. *The Online Journal of Distance Education and e-Learning*, 11(2), 2699-2710.

Klink-Lehmann, J., Langen, N., Simons, J. & Hartmann, M. (2022) Jumping on the Bandwagon of Responsibility—Or Not? Consumers' Perceived Role in the Meat Sector. *Sustainability (Switzerland)*, 14(10).

Kimeldorf, H., Meyer, R., Prasad, M. & Robinson, I. (2006) Consumers with a conscience: will they pay more? *Understanding People in Their Social Worlds*, 5(1), 24-29.

Kingston, L. N. & Guellil, J. (2016) TOMS and the Citizen-Consumer: Assessing the Impacts of Socially-Minded Consumption. *Journal of Human Rights Practice*, 8(2), 284-297.

Klymenko, O. & Halse, L. L. (2023) Understanding Sustainability: Cases from the Norwegian Maritime Industry. *IFIP International Conference on Advances in Production Management Systems, IFIPAICT*, 692, 256-270.

Ko, T., Lee, J., Park, D. & Ryu, D. (2023) Supply chain transparency as a signal of ethical production. *Managerial and Decision Economics*, 44(3), pp. 1565-1573.

Kraft, T., Valdés, L. & Zheng, Y. C. (2018) Supply Chain Visibility and Social Responsibility: Investigating Consumers' Behaviors and Motives. *Manufacturing & Service Operations Management*, 20(4), 617-636.

Kraft, T., Valdes, L. & Zheng, Y. (2022) Consumer Trust in Social Responsibility Communications: The Role of Supply Chain Visibility. *Production and Operations Management*, 31(11), 4113-4130.

Krajewski, M. Tonstad, K. & Wohltmann, F. (2021) Mandatory Human Rights Due Diligence in Germany and Norway: Stepping, or Striding, in the Same Direction? *Business & Human Rights Journal*, 6(3), 550-558.

Krebs, D. (2023) Environmental Due Diligence Obligations in Home State Law with Regard to Transnational Value Chains. In P. Gailhofer, D. Krebs, A. Proelss, K. Schmalenbach & R. Verheyen (red.) *Corporate Liability for Transboundary Environmental Harm An International and Transnational Perspective*, 245-334, Springer.

Lae, R. & Smørdal, M. P. (2024) Norway's New Transparency Act: An Overview in Light of International Trends. *Oslo Law Review*, 10(2).

Lafarre, A. (2023) The Proposed Corporate Sustainability Due Diligence Directive: Corporate Liability for Social Harm. *European Business Law Review*, 34(2), 213-238.

Landau, I. (2024) Human Rights Due Diligence and Labour Governance. *Oxford Labour Law*.

Lichuma, C. O. (2023) Mandatory Human Rights Due Diligence (mHRDD) Laws Caught Between Rituals and Ritualism: The Forms and Limits of Business Authority in the Global Governance of Business and Human Rights. *Business and Human Rights Journal*, 1–20.

Malaguti, M. C. (2024) From Soft to Hard Law and Interpretation: the Case of the OECD Guidelines for Multinational Enterprises and the Role of the National Contact Points. *Oslo Law Review*, 10(2), 1-17.

Marshall, S., Landau, I., Shamir, H., Barkay, T., Fudge, J. van Heerden, A. (2023) Mandatory Human Rights Due Diligence: Risks and Opportunities for Workers and Unions, RMIT University Business and Human Rights Centre; TraffLab ERC; and Labour, Equality and Human Rights (LEAH) research group, Monash Business School.

McClenachan, L., Dissanayake, S. T. M. & Chen, X. J. (2016) Fair trade fish: consumer support for broader seafood sustainability. *Fish and Fisheries*, 17(3), 825-838.

McGaughey, F, Rowe, R. & Lappel, C. (2024) Strengthening Australia's Response to Modern Slavery: lessons from Comparative Human Rights Due Diligence Laws. *University of Western Australia Law Review*, 51(2), 62-84.

Mestad, O. (2022) Åpenhetslova: Viktig lov for næringslivet i kraft frå 1. juli. *Tidsskrift for forretningsjus*, 28(1), 18-22.

Mestad, O., Tonstad, K. & Methi, E. A. (2024) Åpenhetslova. Lovkommentar. Universitetsforlaget.

Meyer, B. & Pham, I. (2023) Exploring US Millennial consumers' consumption values in relation to traditional and social cause apparel product attributes and purchase intentions. *Human Rights in Supply Chains. An Overview of Due Diligence Obligations for Austrian Firms*. Austrian Institute of Economic Research.

Miles, M. B., Huberman, A. M. & Saldana, J. (2013) *Qualitative data analysis. A method source book*. Sage.

Miller, N. J., Yan, R. N. T., Jankovska, D. & Hensely, C. (2017) Exploring US Millennial consumers' consumption values in relation to traditional and social cause apparel product attributes and purchase intentions. *Journal of Global Fashion Marketing*, 8(1), 54-68.

Mollenkopf, D. A., Peinkofer, S. T., Chu, Y. (2022) Supply chain transparency: Consumer reactions to incongruent signals. *Journal of Operations Management*, 68(4), 306-327.

Nakano, M. (2019) Evaluation of corporate social responsibility by consumers: Use of organic material and long working hours of employees. *Sustainability (Switzerland)*, 11(19).

Natali, M. (2022) Does better-informed consumer lead to more conscious consumption? Sustainability in the wine sector. The case of ethical and fair-trade supply chain in the Italian wine industry. Dissertation. International Management with specialization in Marketing, at Universidade Católica Portuguesa and for the MSc in Business - Major in Marketing at BI Norwegian Business School.

Navrátilová, M., Ahrhám, J., Beranová, M. & Brož, D. (2019) Fair trade products and sustainable consumer behaviour. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 8(4), 827-842.

Neumann, W. P., Dixon, S. M. & Nordvall, A. C. (2014) Consumer demand as a driver of improved working conditions: the 'Ergo-Brand' proposition. *Ergonomics*, 57(8), 1113-1126.

Nissen, A. (2022) The European Union, Emerging Global Business and Human Rights. The European Union, Emerging Global Business and Human Rights. Chapter 1 Introduction. The European Union, Emerging Global Business and Human Rights. Cambridge University Press, 1-20.

Nissen, A. (2023) With Statoil as a Prism: Revisiting Key Features and Concerns in Western Oil Companies' Evolving Human Rights Awareness, From the Mid-1990s to the 2000s. *Enterprise & Society*, 1–27.

Nolan, J. (2022) Chasing the Next Shiny Thing: Can Human Rights Due Diligence Effectively Address Labour Exploitation in Global Fashion Supply Chains? *IJCJ&SD* 11(2).

Moore, C. R. (2023) A New Social Corporate Purpose: Stakeholders, Legitimate Expectations and Unfair Prejudice (May 5, 2023). <https://ssrn.com/abstract=4438975> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4438975>

O'Brien, C. M. & Martin-Ortega, M. (2022a) In depth-analysis. Commission proposal on corporate sustainability due diligence: analysis from a human rights perspective. Policy Department, Directorate-General for External Policies, European Parliament. https://gala.gre.ac.uk/id/eprint/37032/1/EXPO_IDA%282022%29702560_EN.pdf

O'Brien, C. M. & Botta, G. (2022b), The Corporate Responsibility to Respect Human Rights: An Updated Status Review. I J. L. da Silva Almeida (red.), *Responsabilidade Social Corporativa e Governança Socioambiental: Greenwashing e Direitos Humanos [Corporate Social Responsibility and Social and Environmental Governance: Greenwashing and Human Rights]* (Rio de Janeiro, Lumen Iuris, 2022), <https://ssrn.com/abstract=4179257>.

Page, G. & Fearn, H. (2005) Corporate Reputation: What Do Consumers Really Care About? *Journal of Advertising Research*, 45(3), 305-313.

Platise, S. M. (2023) From Social to Legal Responsibility: The Rise of Due Diligence Laws and their Limits (October 10, 2023). Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law (MPIL) Research Paper No. 2023-20.

Plasek, B., Lakner, Z. & Temesi, A. (2022) Environmental, Health or Social Impacts? Investigating Ethical Food Consumption Behavior in the Case of Palm Oil-Free Foods. *Sustainability*, 14(15).

- Rausch, T. M., Baier, D. & Wening, S. (2021) Does sustainability really matter to consumers? Assessing the importance of online shop and apparel product attributes. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 63(0).
- Reczek, R. W. & Irwin, J. R. (2015) Ethical consumption. C. Lambertson & D. D. Rucker (Eds.) *The Cambridge Handbook of Consumer Psychology*, 507-529. Cambridge University Press.
- Roopen, I. & Raedts, M. (2020) The power of negative publicity on the fast fashion industry. *Journal of Global Fashion Marketing*, 11(4), 380-396.
- Rossi, E. S., Cacchiarelli, L., Severini, S. & Sorrentino, A. (2024) Consumers preferences and social sustainability: a discrete choice experiment on 'Quality Agricultural Work' ethical label in the Italian fruit sector. *Agricultural and Food Economics*, 12(1).
- Rudell, F. (2006) Shopping with a social conscience: Consumer attitudes toward sweatshop labor. *Clothing & Textiles Research Journal*, 24(4), 282-296.
- Salcito, K. (2023) Human rights and due diligence. In F. Vanclay & A. M. Esteves (2024) *Handbook of Social Impact Assessment and Management* (s. 230-246) UK: Edward Elgar Publishing Ltd.
- Sanchenko, A. (2022) Human rights due diligence in Europe and its potential for Ukraine's recovery. *Central & Eastern European Legal Studies*, 2, 169-186.
- Sarfaty, G. A. (2023) Crowdsourcing Compliance: The Use of WikiRate to Promote Corporate Supply Chain Transparency, *Law & Ethics of Human Rights* 2023; 17(1), 45–65.
- Schulz, M. & Braekkan, K. F. (2017) Social Justice Attitudes and Concerns for Labor Standards: An Empirical Investigation of the Theory of Planned Behaviors and Consumer Action. *Sage Open*, 7(1).
- Sjåfjell, B. (2022) Selskapsrett og et feministisk bærekraftsperspektiv. I I. Ikdahl, A. Hellum, J. Asland, H. Bruserud, M. A. Hjort, B. G. Jonassen & M.-L. Skilbrei (red.), *Kjønn og rett: Kvinne-, kjønns og likestillingsperspektiver i jusstudiet* (s. 175–204). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Sjåfjell, B. (2023) Sustainable value creation in the land of milk and honey? The corporate governance role of the Norwegian state. Beate Sjåfjell and Jukka Mähönen (eds), *Nordic Company Law: Broadening the Horizon*. Scandinavian University Press, 2023.
- Smith, B., Goods, C., Barratt, T. & Veen, A. (2021) Consumer 'app-etite' for workers' rights in the Australian 'gig' economy. *Journal of Choice Modelling*, 38(0).
- Stringer, T., Payne, A. R. & Mortimer, G. (2022) As cheap as humanly possible: why consumers care less about worker welfare. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 26(4), 717-737.
- Stubholt, L. M., Moe, T. S. & Stærnes, N. (2024) The Norwegian Legislation on Social Sustainability: An Overview of the Transparency Act. *Oslo Law Review*, 10(2).

- Symeonides, S. (2022) Rome II and Cross-Border Violations of Human Rights, Infringements of Personality Rights, and Other Cross-Border Torts (2022). 23 Yearbook of Private International Law 171–210 (2021–22), <https://ssrn.com/abstract=4318218>.
- Sun, S. N., Wang, X. P. & Zhang, Y. (2017) Sustainable Traceability in the Food Supply Chain: The Impact of Consumer Willingness to Pay. *Sustainability*, 9(6).
- Saayman, A. & Saayman, M. (2019) Do wine tourists care about the labourer? *South African Journal of Economic and Management Sciences*, 22(1).
- Thiermann, I., Götze, H. & Lohmann, U. L. (2024) Enhancing employment conditions for migrant seasonal workers—Assessing consumer preferences for ‘fair-labour’ apples. *Q Open*, 4(1).
- Tully, S. M. & Winer, R. S. (2014) The Role of the Beneficiary in Willingness to Pay for Socially Responsible Products: A Meta-analysis. *Journal of Retailing*, 90(2), 255-274.
- Urbina, U. & Schäfer, J. (2024) Human rights due diligence as a risk management instrument for the mining industry in an energy transition scenario: assessing the Chilean experience, *Journal of Energy & Natural Resources Law*.
- Uchiyama, Y., Akhir, M. N. M., Wang, Y., Lim, B. & Pazim, K. H. (2022) Working Conditions of Online Food Delivery Gig Workers from A Consumer Perspective in China: A Lesson for Malaysia. *Contemporary Chinese Political Economy and Strategic Relations*, 8(2), 324-365.
- Van der Ploeg, K. P. (2024) Investor Obligations: Transformative and Regressive Impacts of the Business and Human Rights Framework, *Business and Human Rights Journal* (2024), 1–29.
- White, K., MacDonnell, R., Ellard, J. H. (2012) Belief in a Just World: Consumer Intentions and Behaviors Toward Ethical Products. *Journal of Marketing*, 76(1), 103-118.
- Xia, Y., Zu, X. & Shi, C. (2015) A Profit-Driven Approach to Building a 'People-Responsible' Supply Chain. *European Journal of Operational Research*, 241(2), 348-360.

Forbruksforskningsinstituttet SIFO har et spesielt ansvar for å bidra til kunnskapsgrunnlaget for forbrukerpolitikken i Norge. Instituttet utvikler ny kunnskap om forbruk, forbrukerpolitikk og forbrukernes stilling og rolle i samfunnet.

SIFOs kjerneområder:

- Bærekraftig forbruksutvikling
- Klær
- Markedsbasert velferd
- Mat, matkultur og ernæring
- Teknologi og digitalisering

Forbruksforskningsinstituttet SIFO, OsloMet
ISBN 978-82-7063-572-6
www.oslomet.no/om/sifo